

ALMAN HUKUKUNDA TEDARİK ZİNCİRİNDE ÖZEN YÜKÜMLÜLÜKLERİ (*)

Due Diligence Obligations in the Supply Chain under German Law

  İbrahim Çağrı ZENGİN (**)

ÖZET

Tedarik zincirinde insan hakları ve çevrenin korunmasını bağlayıcı hukuk kurallarıyla düzenleyen öncü devletlerden olan Almanya’da Tedarik Zincirlerinde Özen Yükümlülükleri Hakkında Kanun (LkSG) 01.01.2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hukuki türü ve formu fark etmeksizin, sadece işçi sayısına referansla belirlenen eşiği aşan her türlü teşebbüsün kapsamına alan Kanun, bu teşebbüslere tedarik zincirlerinde uymaları ve uyulduğunu da gözetmeleri gereken birtakım özen yükümlülükleri yüklemektedir. İnsan haklarının ve çevrenin korunmasına hizmet eden bu özen yükümlülüklerinin etki alanı sadece Kanun’un doğrudan kapsadığı teşebbüsler ve onların tedarik zincirleriyle sınırlı kalmamakta, Kanun kapsamına girmeyen teşebbüslerin de kimi zaman bir sözleşmesel yükümlülük olarak Kanun’a uymayı yükümlendiği, kimi zaman da örneğin rekabet avantajı sağlamak gibi sebeplerle bu uyumu kendiliğinden sağlamayı tercih ettiği görülmektedir. Bu itibarla etkilediği alan kapsamından çok daha geniş olan Kanun’un ve getirdiği özen yükümlülüklerinin tanınmasında özellikle Almanya’ya ihracat yapan Türk teşebbüsler yönünden fayda olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca, Kanun’da değişiklik

* Araştırma makalesi.
(Research Article).

Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve hakem denetiminden geçmiştir.
(This article has been checked for plagiarism and peer reviewed).

Gönderim Tarihi (Submitted): 10.12.2025. Kabul Tarihi (Accepted): 09.01.2026.

** Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı. Bu çalışmayı Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı (3005) kapsamında 222K348 numaralı projeye destekleyen TÜBİTAK’a teşekkür ederim.

(I gratefully acknowledge the support of TUBITAK for this study under 3005-the Innovative Solutions in Social Sciences and Humanities Research Projects Funding Program, project no. 222K348).

 0000-0002-2196-2300.

yapılmasını öngören tasarı hükümlerine ve Avrupa Birliği nezdindeki gelişmeler karşısında Kanun'un akibetine ilişkin değerlendirmelere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri, Özen Yükümlülüğü, İnsan Hakları, LkSG, CSDDD.

ABSTRACT

Germany, a pioneering jurisdiction in the regulation of human rights and environmental protection within supply chains through binding legal rules (hard law), enacted the Supply Chain Due Diligence Act (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz – LkSG) on 1 January 2023. The scope of the Act encompasses all enterprises that exceed a threshold based solely on the number of employees, regardless of their legal form or sector of activity. The Act imposes specific due diligence obligations on these enterprises, requiring them to comply with, and to monitor compliance with, human rights and environmental standards throughout their supply chains. Importantly, the reach of these due diligence obligations extends beyond the enterprises directly subject to the Act and their supply chains. It has been observed that undertakings not formally covered by the Act are in some cases contractually required to adhere to its provisions, while others choose to comply voluntarily in order to secure competitive advantages. In this context, it is particularly important for Turkish enterprises exporting to Germany to understand the Act and the obligations it introduces, as its practical impact extends far beyond the entities directly within its legal scope. The study also examines the provisions of the draft proposing amendments to the Act and assesses the potential trajectory of the LkSG in light of recent developments within the European Union law.

Key Words: Supply Chain, Due Diligence, Human Rights, LkSG, CSDDD.

GİRİŞ

2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasının akabinde küresel iş bölümüne dayalı ekonominin genişlemesi, küresel güneyin yalnızca bir ham madde tedarikçisi olmaktan çıkarak günlük tüketilen birçok endüstriyel ürünün seri üretim merkezi hâline gelmesine neden olmuştur. Bu durum dünya çapında refah artışına katkıda bulunmuş olsa da zamanla küreselleşmenin olumsuz yönleri giderek daha belirgin hâle gelmiş, özellikle iş gücü faktörü bakımından en düşük fiyat arayışı küresel güneydeki düşük maliyetli ülkelerde çocuk işçiliği, sağlıksız çalışma şartları hatta zorla çalıştırma ve köleliğe varan insan hakları ihlallerine ve çevresel yıkıma yol açan bir rekabete neden olmuştur.

2013 yılında Bangladeş'te konfeksiyon atölyelerinin bulunduğu Rana Plaza'da meydana gelen yangın neticesinde yaşanan kitlesel denebilecek can kayıpları ve yaralanmalar, özellikle merkezleri -genellikle gelişmiş- farklı bir ülkede olmasına karşın iş gücü

maliyetlerinin ve çalışma regülasyonlarındaki standartların düşüklüğünden yararlanmak amacıyla üretimlerini az geliştirmiş veya geliştirmekte olan ülkelerde yapan veya yaptıran teşebbüslerin bir kamu hukuku süjesi olarak insan haklarını gözetme yükümlülüklerinin bulunmamasını ve bu anlamda sorumsuzluklarını tartışma konusu hâline getirmiştir. Bu tartışmalar dünya genelinde zamanla sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük esasına dayalı eylem planlarının ortaya çıkmasına yol açmış ve nihayet özel hukuk kişilerine tedarik zincirlerinde insan haklarına uyumu gözetme ve ihlalleri bildirme yükümlülüğü getiren bağlayıcı ulusal yasal düzenlemeler yapılmasına vücut vermiştir¹.

Çalışmamızda anılan bağlayıcı ulusal yasal düzenleme örneklerinden Alman Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Özen Yükümlülükleri Hakkında Kanun² [Gesetz über die unternehmerischen Sorgfaltspflichten zur Vermeidung von Menschenrechtsverletzungen in Lieferketten (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz–LkSG); çalışmanın devamında kısaca “LkSG” veya “Kanun” olarak anılacaktır] hükümleri ile çizilen yasal çerçeve ortaya konulacak, son olarak Avrupa Birliği (AB) nezdindeki gelişmeler karşısında LkSG’de yapılması planlanan değişiklikler³ ve bu çerçevede LkSG’nin akıbeti ele alınacaktır.

I. LKSG’YE GİDEN SÜREÇ

Almanya’da teşebbüslerin tedarik zincirlerinde çevrenin korunması ve insan haklarına riayetlerinin izlenmesi meselesinin temelleri, 2011 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri⁴ doğrultusunda, 2020 yılına kadar yapılacak bir inceleme

¹ Meselenin tarihi gelişimi ve diğer örnekler için bkz. Zeynep Derya Tarman, ‘İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri’ (2022) 71(3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1183, 1185-1191; Hanım Yıldırım Soysal, ‘Ulusötesi Şirketlerin Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları Sorumluluğu ve Alman Hukukundaki Gelişmeler’ (2023) 39(3) Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 633, 635 vd., 639; Ebru Yeşilmen, ‘Şirketlerin Tedarik Zincirinde İnsan Hakları Özen Yükümlülükleri – Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu’na Genel Bir Bakış’ (2024) 17(2) İş Ahlakı Dergisi 117, 127 vd.; Alper Özboyacı, ‘Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülüğü Yasası ve Avrupa Birliği Özen Yükümlülüğü Yönerge Taslağı Kapsamında Şirketlerin Sorumluluğu’ (2023) 8(2) Regesta Ticaret Hukuku Dergisi 201, 205 vd.

² BGBl. I S. 2959, 16.07.2021.

³ Federal Hükümet’in 03.09.2025 tarihinde kabul ederek Federal Meclis’e gönderdiği “Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu’nu Değiştiren Kanun Tasarısı – Uygulama ve Yürütme Kolaylığı Sağlayan Değişiklik ile Teşebbüslerin Yüklerinin Hafifletilmesi” başlıklı Tasarı (2025 Tasarısı) ile yapılması planlanan değişiklikler çalışmada işlenmiştir. Tasarı hakkında ayrıntılı açıklama ve toplu değerlendirme için bkz. aşağıya. Sonuç Yerine: LkSG’nin Akıbeti.

⁴ *Ruggie* İlkeleri olarak da anılan Rehber İlkeler özü itibarıyla devletler ve şirketler için uluslararası ve ulusal, zorunlu ve gönüllü tedbirlerin bir karışımını içeren bir “akıllı tedbirler karışımı” (*smart mix of measures*) çağrısında bulunmuştur, bkz. Franziska Humbert, ‘§ 2 Anwendungsbereich’ in Alexander Schall, Ingo Theusinger, Mansur Pour Rafsendsjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) § 2 Rn. 7. Bu konuda ayrıca bkz. Tarman (n 1) 1189 vd. Bu hususa ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization-ILO*) ve BM tarafından yapılan çalışmalar hususunda ayrıntılı bilgi için birçokları yerine bkz. Christian Gehling ve Kristian Fischer, ‘Einleitung’ in Christian Gehling

sonucunda 500'den fazla çalışanı olan Alman şirketlerinin yarısından fazlasının insan hakları özen yükümlülüklerini şirket içi süreçlerine entegre etmiş olmadığı tespit edilirse bu konuda yasal olarak bağlayıcı bir özen yükümlülüğü standardı getirileceği taahhüdüne dayanmaktadır⁵. Gönüllülük esasına dayalı bu ulusal eylem planının beklenen etkiyi göstermediğinin tespiti üzerine⁶ Alman Federal Meclisi 11.06.2021 tarihinde Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Özen Yükümlülükleri Hakkında Kanun'u kabul etmiştir.

LkSG, Almanya'daki teşebbüslerin uluslararası insan haklarına ve çevresel standartlara uyumunu sağlamayı amaçlayan, uygulanması idari yaptırımlarla teminat altına alınan, kamu hukuku nitelikli bağlayıcı hukuk kuralları (katı hukuk/*hard law*) içeren bir kanundur. Kanunun (Federal Ekonomi ve İhracat Denetim Kurumu'nun -BAFA'nın- kontrol ve uygulama yetkisine ilişkin) 13/3, 14/2 ve 19. maddeleri 23.07.2021, diğer maddeleri ise 01.01.2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

II. KONU VE UYGULAMA ALANI

LkSG'nin odağında, teşebbüslerce tedarik zincirlerinde insan hakları ve çevreye ilişkin özen yükümlülüklerine uyulduğunun gözetilmesi bulunmaktadır. Nitekim LkSG § 3/1'e göre "[t]eşebbüsler, kendi tedarik zincirlerinde insan haklarına veya çevreye ilişkin risklerin önlenmesi veya asgariye indirilmesi veya insan haklarına veya çevreye ilişkin yükümlülüklerin ihlaline son verilmesini hedefleyen işbu bölümde belirlenen insan haklarına ve çevreye ilişkin özen yükümlülüklerine gereği gibi uyulduğunu gözetmekle yükümlüdür." Kanunun hedefini ilkesel olarak açık bir biçimde ortaya koyan bu hükmün anlamlandırılması, somutlaştırılması, böylelikle Kanunun kapsamının ve etki alanının belirlenebilmesi için burada geçen temel kavramlar olarak "teşebbüs", "tedarik zinciri",

---

ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) Rn. 19 vd. Bu konu hakkında özel olarak bkz. Rn. 34 vd.

⁵ Rehber İlkeler'in yaptığı çağrıya uygun olarak Alman Federal Hükümeti 2016 yılında Rehber İlkeler'i uygulamak üzere bir Ulusal Eylem Planı hazırlamıştır. Söz konusu Ulusal Eylem Planı için bkz. Nationaler Aktionsplan Umsetzung der VN-Leitprinzipien für Wirtschaft und Menschenrechte 2016-2020 <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/297434/8d6ab29982767d5a31d2e85464461565/nap-wirtschaft-menschenrechte-data.pdf> Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025. Ulusal Eylem Planı hakkında ayrıca bkz. Humbert (n 4) 2 Rn 1.

⁶ Ulusal Eylem Planında 500'den fazla çalışana sahip Almanya merkezli teşebbüslerin %50'sinden fazlasının 2020 itibarıyla eylem planındaki prensipleri uygulayıp uygulamadığının araştırılacağı öngörülmüş, yapılan araştırma neticesinde kapsama giren teşebbüslerden 2019 yılında yalnızca %16,7 ilâ %18,6'sının, 2020 yılında ise %12,8 ilâ %16,5'inin Ulusal Eylem Planına uyduğu ortaya çıkmıştır, bkz. <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/2417212/9c8158fe4c737426fa4d7217436acc7/201013-nap-monitoring-abschlussbericht-data.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025. Bu fiilî durum konu hakkında yasal düzenleme yapma zorunluluğunu tetiklemiştir.

“insan haklarına ve çevreye ilişkin özen yükümlülükleri” terimlerinin ifade ettikleri anlam özel olarak tespit edilmelidir.

A. Merkez Kavramlar Olarak “Teşebbüs” ve “İşçi Sayısı”

LkSG “teşebbüs”lere uygulanan bir kanundur. Kanun teşebbüs terimini bir üst kavram⁷ olarak kullanmakla birlikte buna ilişkin bir tanım vermemiş, yalnızca hangi teşebbüslerin Kanunun kapsamına girdiğini işçi sayısı ölçütüne göre düzenlemiştir⁸. Zira LkSG § 1/1’e göre;

- hukuki türü fark etmeksizin, ana merkezi, merkez şubesi, idari merkezi veya statüsüne göre merkezi Almanya’da bulunan ve yurt dışına gönderilen işçiler de dâhil, Almanya’da kural olarak en az 3.000 (01.01.2024’ten itibaren 1.000) işçiyi istihdam eden teşebbüsler ile
- yine hukuki türü fark etmeksizin, Almanya’da Handelsgesetzbuch (HGB-Alman Ticaret Kanunu) §13d’ye göre bir şubesi bulunan ve kural olarak Almanya’da en az 3.000 (01.01.2024’ten itibaren 1.000) işçi istihdam eden teşebbüsler⁹

hakkında LkSG uygulama alanı bulacaktır.

Bu geniş tanım çerçevesinde, sürekli bir iktisadi faaliyet icra eden her gerçek kişi, özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişisi¹⁰, tüzel kişiliği olmayan topluluklar, sivil toplum kuruluşları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar¹¹ gibi her türlü teşebbüs, işçi sayısı kriterlerini¹² sağlayıp sağlamadığına bağlı olarak Kanun kapsamına girebilir¹³. Teşebbüsün yapısının, hukuki

⁷ Bkz. Sebastian Altenschmidt ve Dominik Helling, *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kurzkommentar* (Erich Schmidt Verlag 2022) § 1 Rn. 6.

⁸ Kanun’a ilişkin ilk tasarıda kapsamın HGB § 267’deki büyük işletmeler için uygulanan kriterlere göre belirlendiği, daha sonra yapılan değişiklikte yalnızca işçi sayısına dayalı mevcut hâlini aldığı yönünde bkz. ibid § 1 Rn. 1.

⁹ Böylece merkezi yurt dışında bulunmasına rağmen Almanya’daki bir -veya daha fazla- şubesinde, -toplamda- yasada belirtilen eşiklerin üzerinde işçi istihdam eden her türlü teşebbüs de Kanun’un kapsamına dâhil edilmektedir. LkSG’nin söz konusu yabancı teşebbüslerin sadece (şubesinin bulunduğu yer olarak) Almanya’daki değil, bütün dünyadaki faaliyetleri bakımından uygulama alan bulacağı, şubenin ayrı bir tüzel kişiliği bulunmadığından Kanun’dan kaynaklanan yükümlülüklerin muhatabının yabancı teşebbüs olacağı yönünde bkz. Niklas Schmelzeisen, ‘§ 1 Anwendungsbereich’ in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) Rn. 15-16.

¹⁰ Kamu hukuku tüzel kişilerinin iktisadi bir faaliyet icra ediyor olması hâlinde LkSG’nin kapsamına girebilecekleri yönünde bkz. Ingo Theusinger ve Peter Gergen, ‘LkSG § 1’ in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) § 1 Rn. 19; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 8; Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 7.

¹¹ Sürekli bir ekonomik faaliyette bulunmaları şartıyla kâr amacı gütmeyen kuruluşların da LkSG’nin kapsamına girecekleri, bu bakımdan kâr amacı gütmemenin LkSG anlamında “teşebbüs” sayılmanın bir koşulu olmadığı yönünde bkz. Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 5.

¹² Dikkate değer bir husus olarak, Kanun’daki her iki eşik de Ulusal Eylem Planında belirtilen 500 işçi eşliğinden daha yüksektir.

¹³ Her ne kadar Türk öğretisinde LkSG’nin süjesine yönelik olarak “şirket” deyimini de kullanılmaktaysa da (bkz. Özboyacı (n 1) 211, Yeşilmen (n 1) dn. 30; Utku Baysal ve Çiğdem Ersoy, ‘Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz) ve Türkiye’deki Çalışma İlişkilerine Etkileri’

formunun, tacir sıfatını haiz olup olmadığının, faaliyet gösterdiği sektörün veya faaliyetinin insan hakları veya çevre için bir tehlike arz edip etmediğinin bu anlamda herhangi bir önemi bulunmamaktadır¹⁴.

Kanun, teşebbüsün Almanya ile olan bağına kurmak bakımından “merkez” kavramına vurgu yapmakta, ayrıca bu kavramı -tedarik zincirindeki risklerle ilgili kararların buralarda alındığı varsayımıyla¹⁵ - farklı yönlerden çeşitlendirmekte, böylece uygulanma sahasını da genişletmektedir. Maddede geçen ve birbirlerinin eş anlamlıları olarak kullanılan *ana merkez* veya *idari merkez* ile kastedilen, teşebbüsün statüsünde belirtilen merkezinden farklı bir yerde yahut ülkede de olsa, teşebbüsün fiilen yönetildiği ve işletmesinin yönetimine yönelik temel kararlar konusundaki iradesinin oluşturulduğu, organlarının fiilen bulunduğu yerdir. *Merkez şube* ise teşebbüsün piyasayla temasa geçtiği, dışa yönelik işlemlerinin odağında olan ve genellikle teşebbüsün önemli maddi kaynaklarının ve personelinin yoğunlaştığı yer anlamına gelir. *Statüye göre merkez* kavramı ise yönetim veya işletme faaliyetinin orada yapılıp yapılmadığından bağımsız olarak, teşebbüsün kuruluş belgesinde merkezi olarak gösterilen yeri ifade eder¹⁶. Bu yerlerden herhangi birinin Almanya’da olması hâlinde ve işçi sayısı kriterinin de sağlanmasıyla birlikte LkSG ilgili teşebbüs yönünden uygulama alanı bulacaktır.

İşçi sayısının hesaplanması açısından da LkSG § 1/2 ve 3’te özel bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre işçi sayısının tespitinde, geçici işçi çalıştıran teşebbüsteki istihdam süresi altı ayı aşan geçici işçiler de hesaba katılır. Böylece, ödünç iş ilişkisi çerçevesinde altı aydan uzun bir süredir teşebbüs nezdinde çalışan işçiler, LkSG bakımından o teşebbüsün kendi işçileriymiş gibi değerlendirilmektedir.

LkSG § 1/3’e göre Aktiengesetz (AktG – Alman Pay Senetli Ortaklıklar Kanunu) § 15 anlamındaki bağlı işletmelerde, hâkim teşebbüsün işçilerinin sayısının hesaplanmasında, Almanya dışında görevlendirilenler de dâhil olmak üzere, topluluğa dâhil bütün işletmelerin Almanya içinde çalıştırdıkları işçilerin sayısı hesaba dâhil edilir. AktG § 15’te bağlı işletme terimi bir üst kavram olarak kullanılarak bağlı işletme modelleri yönünden sınırlayıcı olduğu kabul edilen bir sayım yapılmaktadır. Bu modellerden herhangi biri¹⁷ çerçevesinde ortaya

(2022) 48 Sicil İş Hukuku Dergisi 74, 78-79). Alman kanun koyucunun bu konuda mümkün olan en kapsayıcı kavramı (*Unternehmen*) kullanma hassasiyetine uygun olarak çalışmamızda “teşebbüs” terimi tercih edilmiştir.

¹⁴ Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 6 vd.; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 6.

¹⁵ Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 29.

¹⁶ Tüm bu kavramlar hakkında bkz. Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 11 vd.; Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 29-32.

¹⁷ Her ne kadar fıkra Türkçe’ye şirketler topluluğuna (konzerne) dâhil bütün şirketler şeklinde çevrilebilecek “*sämtlicher konzernangehöriger Gesellschaften*” ifadesine yer verilmekteyse de burada amaçlanan hükümün kapsamını AktG § 15’te zikredilen ve AktG § 18’de özel olarak düzenlenen *Konzern* ile sınırlamak olmadığı, herhangi bir modelle ortaya çıkan bağlı işletmelerin işçi sayısının hesaplanması bakımından hükümün uygulama alanına dâhil olduğu dile getirilmektedir, bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 93; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 20 vd.; Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 43 vd.

çıkan topluluklarda, bağlı işletmelerin Almanya içinde ve dışında görevli işçileri kim tarafından istihdam edildiğine bakılmaksızın topluca üst/hâkim teşebbüse (*Obergesellschaft*) atfedilir. Daha yalın bir ifadeyle, şirketler topluluğundaki tüm işçiler LkSG açısından tek bir teşebbüsün -hâkim şirketin- işçileri olarak değerlendirilmektedir. Böylece, bu hükümle amaçlananın hâkim teşebbüsü LkSG kapsamına almak olduğu anlaşılmaktadır¹⁸. Bu arada, kendisinin istihdam ettiği işçi sayısının Kanunda belirtilen eşiği aşması durumunda yavru şirket konumundaki bir teşebbüsün bizzat LkSG'nin uygulama alanına gireceğini de vurgulayalım. Bununla birlikte, yabancı bir hâkim teşebbüsün veya ona bağlı işletmelerinin istihdam ettiği işçiler ise çalışan sayısının tespitinde dikkate alınmayacaktır.

LkSG'de işçi sayısı Kanunun uygulanacağı sülhelerin belirlenmesinde temel kriter olarak benimsenmekle birlikte "işçi" kavramına dair bir tanıma yer verilmiş değildir. Bu terimin anlamlandırılmasında temel olarak Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) § 611a hükmündeki tanım ve iş mahkemelerinin içtihatlarında geliştiren standartlara bağlı kalınması gerektiği, bu çerçevede bir özel hukuk sözleşmesi temelinde¹⁹, bir başkasının hizmetinde, talimatlara bağlı ve kişisel bağımlılık içinde, işveren tarafından belirlenmiş bir işi yapmaya hukuken mecbur olan kişilerin LkSG anlamında işçi olarak kabul edileceği dile getirilmektedir. Bu tanıma uygun olarak yönetici pozisyonundakiler de dâhil olmak üzere, tam ya da kısmi zamanlı, belirli veya belirsiz süreli, evden ya da iş yerinden çalışanlar, bağlı tacir yardımcılarını LkSG anlamında işçi sayısının hesaplanmasında dikkate alınırken teşebbüsle aralarında hizmet sözleşmesi bulunmayan organ üyeleri, serbest (*freelance*) çalışanlar, bağımsız tacir yardımcılarını, stajyerler ve çıraklar çalışan sayısı hesabının dışında tutulur. İş sözleşmesi askıda olanların ise bu durumun altı aydan kısa sürmesi hâlinde işçi sayısına dâhil edileceği, aksi hâlde hesaplamada dikkate alınmayacağı ifade edilmektedir²⁰. Çalışan sayısının tespit edileceği âna veya zaman aralığına ilişkin olarak da LkSG'de açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte bir mali yıldaki ortalama çalışan sayısının söz konusu tespitini yapılmasında esas alınabileceği belirtilmektedir²¹.

LkSG'nin kapsamının böylesi geniş bir şekilde belirlenmesi esasen, yukarıda anılan 2016 tarihli Ulusal Eylem Planı ile ihtiyari olarak öngörülen insan haklarına uyumu gözetme yükümlülüğünü 500'den fazla çalışanı olan şirketlerden yarısından fazlasının gönüllü olarak yerine getirmemiş olmasına yasa koyucunun bir tepkisi niteliğindedir. Bu hükümler

¹⁸ Bu hususta ayrıntılı açıklama için bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 89 vd.

¹⁹ Her ne kadar BGB § 611a anlamında bir iş ilişkisinden bahsedilebilmesi için taraflar arasında bir özel hukuk sözleşmesi bulunması aranmaktaysa da LkSG'nin uygulama alanına kamu tüzel kişilerinin de giriyor olması karşısında işçi kavramının anlamlandırılmasında bir özel hukuk sözleşmesi çerçevesinde iş görüyor olmanın zorunlu bir şart olarak değerlendirilmemesi gerektiği yönünde bkz. Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 19. Ayrıca, taraflar arasında akdedilmiş geçerli bir iş sözleşmesi bulunmasa dahi, fiilî çalışanların da işçi sayısının hesabına dâhil edilmesi gerektiği yönünde bkz. Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 19.

²⁰ Tüm bu hususlarda ayrıntılı bilgi ve açıklama için bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 40 vd.; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 10 vd.; Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 20 vd. Ayrıca bkz. Baysal ve Ersoy (n 13) 78.

²¹ Theusinger ve Gergen (n 10) § 1 Rn. 83-84; Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 33.

çerçevesinde Almanya’da 2024 yılı itibarıyla 4800 teşebbüsün Kanunun kapsamında olduğu tahmin edilmektedir²². Ancak şimdiye kadar saydığımız ölçütlerin bir veya birden fazlasını sağlamıyor olması nedeniyle LkSG’nin uygulama alanına girmeyen teşebbüslerin dahi BM’nin İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerine ve Ulusal Eylem Planına göre özen yükümlülüklerini yerine getirmeleri beklenmektedir²³.

B. Tedarik Zinciri

LkSG § 3/1’de “teşebbüslerin kendi tedarik zincirlerinde ... insan haklarına ve çevreye ilişkin özen yükümlülüklerine gereği gibi uyulduğunu gözetmekle yükümlü” oldukları düzenlenmektedir. Buna göre bir teşebbüs, LkSG’de düzenlenen özen yükümlülüklerine uyulduğunu “kendi tedarik zincirinde” gözetmelidir.

Esasen tedarik zinciri yönetimi çerçevesinde işletme bilimine ait bir kavram olan²⁴ tedarik zinciri LkSG § 2/5’te “bir teşebbüsün her türlü ürün ve hizmet edimi” olarak tanımlanmış, ayrıca bu kavramın ürünlerin imal edilmesi ve hizmet edimlerinin yerine getirilmesi için gereken, ham maddelerin elde edilmesinden başlayarak son müşteriye teslim edilmesine kadar yurt içi ve dışındaki tüm adımları içerdiği, bunun yanı sıra bir teşebbüsün kendi iş alanındaki faaliyetlerini, doğrudan tedarikçinin faaliyetlerini ve dolaylı tedarikçinin faaliyetlerini de kapsadığı düzenlenmiştir²⁵. Daha açık bir söyleyişle, Kanun kişi yönünden yalnızca merkezi Almanya’da bulunan ve işçi sayısına ilişkin kriteri sağlayan teşebbüslere uygulanmakla birlikte, bu teşebbüslerin sadece kendi faaliyetleri değil, onun tedarik zincirindeki tedarikçilerin faaliyetleri üzerinden de teşebbüse birtakım yükümlülükler yüklemektedir²⁶.

Yurt içinde veya dışında icra edilip edilmediğinden bağımsız olarak, ham maddelerin tedarik edilmesi, bunların işlenerek ürünlerin imal edilmesi, kalite kontrolün yapılması, paketlenmesi, dağıtılması, paraya çevrilmesi ve hizmet edimlerinin yerine getirilmesine yönelik teşebbüs içinde gerçekleştirilen ve ürün ya da hizmetle *doğrudan bağlantılı* her türlü ana ve yan faaliyet Kanundaki tedarik zinciri kavramının kapsamına dâhildir. Bununla birlikte, bilgi teknoloji hizmetleri, tesislerin yönetimi, halkla ilişkiler ya da insan kaynakları gibi, ürün ya da hizmetle doğrudan irtibatlı olmayan destek hizmetleri kavramın kapsamı

²² Bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 5.

²³ Mansur Pour Rafsendjani ve Anette Purucker, ‘LkSG § 3’ in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) Rn. 120.

²⁴ Örnek bir tanım için bkz. Baysal ve Ersoy (n 13) 75.

²⁵ Karş. Kanun’daki özen yükümlülüğünün tüm tedarik zincirini kapsayacak şekilde düzenlenmediğini, şirketin kendi iş alanı ve doğrudan tedarikçileri ile sınırlı olduğunu, dolaylı tedarikçilerin ise ancak insan haklarını veya çevresel yükümlülüklerini ihlal ettiklerine dair doğrulanmış bilginin bulunması hâlinde özen yükümlülüğünün kapsamına girdiğini belirten Yıldırım Soysal (n 1) 644-645.

²⁶ Bkz. Tarman (n 1) 1205.

dışındadır²⁷. Doğrudan bağlantılı olma kriterinin yanı sıra LkSG § 2/5'teki “...ürünlerin imal edilmesi ve hizmet edimlerinin yerine getirilmesi için gereken ... tüm adımları içerir” şeklindeki düzenlemede *gerekli olma* ölçütünün ihdas edilmiş bulunması kapsamın belirlenmesi bakımından önemlidir. Kısacası, bir teşebbüsün ürün ve hizmetlerinin üretilmesinden son müşteriye ulaştırılmasına kadar ürün ve hizmetle doğrudan bağlantılı ve gerekli olduğu değerlendirilen her adım tedarik zincirine dâhil kabul edilir.

Bu geniş düzenleme karşısında, örneğin teşebbüsün ofislerinde kullandığı kırtasiye ürünleri ya da mobilyalardan çalışanlarına kantinde verdiği kahveye kadar, tedarik ettiği her şeyin Kanunun kapsamına girip girmediği tartışmaya açık hâle gelmiştir²⁸. Gerçekten, özellikle gerekli olma koşulunun çok geniş yorumlanması ürün ya da hizmetin üretilmesi ile doğal illiyet bağı içindeki her adımın Kanunun kapsamına girmesine dahi neden olabilecektir. LkSG'deki tedarik zinciri kavramının geniş yorumlanması gerektiği, kavramın bir teşebbüsün değer yaratmak amacıyla gerçekleştirdiği tüm üretim ve tedarik süreçlerini kapsadığı, herhangi bir ürün ya da hizmet için istisna içermeyen Kanunun uygulama alanının yalnızca nihai ya da ana ürünler veya hizmetlerle sınırlı olmadığı, dolayısıyla LkSG kapsamına giren bir teşebbüsün sattığı veya kullandığı her bir ürün veya hizmet yönünden Kanundaki yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiği söylenebilir²⁹. Ne var ki, yukarıdaki kahve örneğinde olduğu gibi ürünle doğrudan bağlantılı olmayan yahut enerji, su, finansman, işçilerin iş yerine götürülmesindeki taşıma işi gibi neredeyse bütün teşebbüsler için temel bir ihtiyaç niteliğindeki mal ya da hizmetler bakımından *gerekli olma* şartının tedarik zincirinin kapsamının belirlenmesinde tek kriter olarak değerlendirilmesi, kapsamı oldukça genişleterek -Kanunda sayılan yükümlülüklerin yerine getirilmesi bakımından da- bir belirsizliğe yol açacağından sağlıklı bir sonuç vermeyebilir. Bu noktada değerlendirmenin *gereklilik* ile birlikte ürün ya da hizmet ile *doğrudan bağlantılı olma* kriteri ekseninde yapılması gerektiği, ürün ya da hizmet için değil, bundan bağımsız olarak teşebbüsün organizasyonu ya da genel anlamda faaliyetini sürdürebilmesi için yapılan tedariklerin LkSG kapsamına girmediği de dile getirilmektedir³⁰.

Ürün veya hizmetin son müşteriye ulaşmasından sonraki aşamalar bakımından teşebbüslere herhangi bir özen yükümlülüğü yüklenmesi ise söz konusu değildir³¹. Buradaki “son müşteri” ifadesi ile kastedilen, teşebbüsün ürün veya hizmetinin nihai/son kullanıcıya (tüketiciye) teslim edilmesi olmayıp bu kavram teşebbüsün ürettiği ürün veya hizmeti bir

²⁷ Bkz. Alexander Schall, ‘LkSG § 1 Anwendungsbereich’ in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) Rn. 259.

²⁸ Bkz. Özboyacı (n 1) 207-208.

²⁹ Bkz. Schall (n 27) Rn. 191, 200 vd.

³⁰ Bkz. Schall (n 27) Rn. 332 vd.; Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 337, 343. Ayrıca söz konusu eleştirileri ikna edici bulmayan, üstelik medeni imkânlardan uzak, izole bir işletmedeki kantinin teşebbüsün üretiminde veya değer yaratımındaki etkisinin göz ardı edilemeyeceğine dikkat çeken açıklamalar için bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 2 Rn. 76 vd.

³¹ Bkz. Florian Mader, ‘§ 3 Risikoanalyse’ in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) Rn. 22.

sözleşmenin ifası zımında kendisine teslim veya ifa ettiği kişiyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, teşebbüsün ürettiği ürün veya hizmet ile ilgili yarar ve hasarın teşebbüsün üzerinden kalktığı anda “tedarik zinciri” ve teşebbüsün LkSG kapsamındaki sorumluluğu da sona erer³².

Kanunda zikredilen kavramlardan *teşebbüsün kendi iş alanı*, teşebbüsün amacına, yani işletme konusuna ulaşılmasına yönelik yurt içinde ve dışındaki her türlü faaliyeti kapsar. Bağlı işletmelerde hâkim teşebbüs, topluluğa dâhil bir yavru şirket üzerinde belirleyici bir etkiyi³³ kullanıyorsa, hâkim şirketin kendi iş alanı, şirketler topluluğuna dâhil şirketin de iş alanı sayılır (LkSG § 2/6). Bir başka deyişle, üzerlerinde belirleyici etki uygulanan bağlı işletmeler hâkim şirketin bağımsız olmayan bir işletme birimi gibi değerlendirilir ve teşebbüsün kendi iş alanına ilişkin yükümlülükler uygulama alanı bulur³⁴.

Doğrudan tedarikçi ifadesiyle kastedilen ise teşebbüsün ürünlerinin imal edilmesi veya ilgili hizmet edimlerinin yerine getirilmesi ve kullanılması için tedarik edilmesi gerekli olan malların teslimine veya hizmet edimlerinin yerine getirilmesine ilişkin her türlü sözleşmenin karşı tarafıdır (LkSG§ 2/7). Buna göre, LkSG anlamında doğrudan tedarikçiden söz edilebilmesi için

- teşebbüs ile arasında mal teslimi veya hizmet sunumu hakkında doğrudan bir sözleşme ilişkisi bulunması³⁵ ve
- bu tedarikçinin ürün ya da hizmetinin teşebbüsün ürettiği ürünün imalatı veya ilgili hizmetin sunumu ve kullanımı için gerekli olması

şartları *kümülatif olarak* karşılanmalıdır. Bir başka deyişle tanımdan, bir teşebbüse ürün veya hizmet temin eden bütün tedarikçilerin LkSG anlamında doğrudan tedarikçi sıfatını haiz olmayacağı, yalnızca teşebbüsün ürün veya hizmet üretimi için ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetleri teşebbüse sunan kimselerin doğrudan tedarikçi olarak nitelendirilebileceği anlaşılmaktadır. Tersten ifadesiyle, bir teşebbüse mal veya hizmet tedarik etmekle birlikte, tedarik ettiği mal veya hizmetler teşebbüsün ürün veya

³² Bkz. Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 330 vd.

³³ Kanun’da belirleyici etkinin varlığına böyle bir sonuç bağlanmasına rağmen belirleyici etkinin ne zaman yahut hangi hâllerde var olacağı noktasında bir açıklamaya yer verilmemiştir. Öğretide hâkim teşebbüsün bağlı işletme üzerinde bir etki uygulamasının yasal olarak mümkün olması ön şartıyla, aralarındaki tüm ekonomik, örgütsel ve organizasyonel bağlar dikkate alınarak belirleyici etkinin varlığı konusunda bir değerlendirme yapılmasının gerektiği, ancak bağlı işletmenin hisselerinin çoğunluğuna sahip olunması, topluluk düzeyinde bir uyum (*compliance*) sisteminin var ve uygulanmakta olması, bağlı işletmedeki temel süreçlerin yönetiminden sorumlu olunması, yönetici personel bakımından ayniyetin bulunması gibi göstergelerin belirleyici etkinin varlığına işaret ettiği ifade edilmektedir, bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 1 Rn. 25. Belirleyici etki kavramı konusunda ayrıca bkz. Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 349 vd.

³⁴ Bkz. Schall (n 27) Rn. 260, 320 vd.

³⁵ Sözleşme doğrudan tedarikçi tarafından fiilen ifa edilmiş olduğu sürece, teşebbüs ile aralarındaki sözleşmenin geçerli olarak kurulup kurulmadığının veya sonradan herhangi bir sebeple geçersiz hâle gelmediğinin doğrudan tedarikçi sıfatı üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağı yönünde bkz. Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 363.

hizmetinin üretimi için gerekli olmayan tedarikçiler LkSG anlamında doğrudan tedarikçi olarak nitelendirilmez³⁶. Ancak, taşıma ve depolama gibi ürünle doğrudan ilişkili yardımcı hizmetleri sağlayanların genellikle dolaylı tedarikçi sıfatıyla Kanunun kapsamına girdiği kabul edilmektedir³⁷. Taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin sona ermesi ile birlikte doğrudan tedarikçi sıfatı da ortadan kalkar.

Anılan iki kümülatif şartın dışında, bir tedarikçinin LkSG anlamında doğrudan tedarikçi sıfatını taşıması için aranan herhangi bir gereklilik bulunmamaktadır. Bu bağlamda, doğrudan tedarikçinin hukuki formu ya da büyüklüğü -ki doğrudan tedarikçinin LkSG'de aranan kriterleri sağlaması durumunda bizzat kendisinin teşebbüs sıfatıyla Kanundaki yükümlülüklerin tarafı hâline geleceği şüphesizdir- önem arz etmediği gibi, teşebbüsle arasındaki sözleşmenin türünün³⁸ de bir etkisi yoktur.

Doğrudan tedarikçi olmayan, yani teşebbüs ile arasında herhangi bir sözleşme ilişkisi bulunmayan, bununla birlikte teşebbüsün ürünlerinin imal edilmesi veya ilgili hizmet edimlerinin yerine getirilmesi ve kullanılması için mallarının teslimi veya hizmet edimlerinin yerine getirilmesi gerekli olan teşebbüsler ise LkSG § 2/8'de *dolaylı tedarikçi* olarak, olumsuz bir tarzda tanımlanmaktadır³⁹. Doğrudan tedarikçi ile dolaylı tedarikçinin ortak noktası, her ikisinin de tedarik ettiği mal veya hizmetlerin teşebbüsün ürünlerinin imal edilmesi veya hizmet edimlerinin yerine getirilmesi için *gerekli* olmasıdır. Bu bakımdan, yukarıda gereklilik ölçütü ile ilgili olarak yaptığımız açıklamalar dolaylı tedarikçi yönünden de aynen geçerlidir. Doğrudan tedarikçi ile aralarındaki fark ise dolaylı tedarikçinin teşebbüsün sözleşeni konumunda bulunmamasıdır⁴⁰.

Tedarik zinciri üst başlığı altında, teşebbüsün kendi iş alanı kavramının içerisine teşebbüsün tedarik, imalat ve satışa yönelik her türlü faaliyeti girmekteyken doğrudan ve dolaylı tedarikçiler, bu süreçlerden yalnızca teşebbüsün tedarik ve imalat aşamalarına katkı sağladıkları veya dâhil oldukları ölçüde bu sıfatı kazanırlar. Bir başka deyişle, meydana gelen ürün veya hizmetin üçüncü kişilere pazarlanması, satışı, dağıtımı, kurulumu vs. gibi yalnızca üretimden sonraki süreçlere dâhil olan üçüncü kişiler LkSG anlamında doğrudan veya dolaylı tedarikçi olarak nitelendirilmez⁴¹.

³⁶ Teşebbüsün nihai müşteri olduğu durumlarda tedarikçinin doğrudan tedarikçi olarak nitelendirilemeyeceği yönünde bkz. Özboyacı (n 1) 210.

³⁷ Tüm bu hususlarda bkz. Schall (n 27) Rn. 315 vd.; Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 362 vd.

³⁸ Öyle ki, bu sözleşmenin fiilen ifaya henüz başlanmamış bir çerçevede sözleşme niteliği taşıdığı durumda dahi doğrudan tedarikçi sıfatının kazanılacağı yönünde bkz. Gehling ve Fischer (n 4) Rn. 364.

³⁹ Dolaylı tedarikçi kavramını karşılamak üzere "ara tedarikçi" deyimini de kullanılmaktadır, bkz. Özboyacı (n 1) 209.

⁴⁰ Tüm bu hususlarda bkz. Schall (n 27) Rn. 336.

⁴¹ Bkz. ve karşı. Özboyacı (n 1) 209.

Bu başlıkta son olarak, LkSG’de öngörülen özen yükümlülüklerinin muhatabının yalnızca *teşebbüsler* olduğunu, doğrudan veya dolaylı tedarikçilerin LkSG’deki yükümlülüklerin süjesi olmadıklarını belirtelim.

III. KAPSAM

LkSG ile teşebbüslere yüklenen özen yükümlülüğünün merkezinde insan hakları riskleri ve çevresel riskler bulunmaktadır. Fakat bu alanda ulusal veya uluslararası mevzuattaki düzenlemelere konu edilmiş bütün riskler Kanun kapsamında değildir⁴². Hangi risklerin kapsama girdiği LkSG’de *sınırlayıcı* olarak sayılmaktadır⁴³. Bu çerçevede, öncelikle LkSG § 2/1’de Kanunun Ek’inin 1 ilâ 11 numaralarında listelenen insan haklarının korunmasına dair uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hukuki durumların LkSG anlamında korunduğu belirtilmiştir⁴⁴.

Merkezi bir kavram olarak insan hakları riski, fiilî koşullara dayalı olarak; çocukların çalıştırılması yasağı, en kötü biçimlerde çocuk işçiliği yasağı, kişilerin zorla çalıştırılması yasağı, iş yerinde her türlü kölelik, tahakküm ve baskının diğer türleri, yürürlükteki iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüklerine uymama, örgütlenme özgürlüğünün ihlal edilmesi, istihdamda eşitliği bozacak şekilde muamelede bulunma yasağı, adil ücretten mahrum bırakma yasağı, her türlü zararlı toprak değişimine, su kirliliğine, hava kirliliğine, zararlı ses yayılmasına veya aşırı su tüketimine neden olma yasağı, haksız tahliye etme ve kullanımı bir kişinin geçimini güvence altına alan arazinin, ormanın ve suların ediniminin, geliştirilmesinin veya başka bir şekilde kullanımının haksız olarak elinden alınması yasağı, güvenlik güçlerinin teşebbüsün projesinin korunması için görevlendirilmesi veya kullanılması yasağından birinin ihlaline yönelik *yeterli olasılığın* bulunduğu bir durumu ifade eder.

Benzer bir sayım Kanun kapsamına giren çevresel riskler bakımından da yapılmakta, 10 Ekim 2013 tarihli Cıva Hakkında Minamata Uluslararası Sözleşmesi’ne⁴⁵ göre cıva eklenmiş ürünlerin üretilmesi (m. 4/1 ve A Ekinin I. Bölümü), üretim süreçlerinde cıva ve cıva bileşenlerinin kullanılması (m. 5/2 ve B Ekinin I. Bölümü), cıva atıklarının işlenmesi (m. 11/3); Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin 23 Mayıs 2001 tarihli Stockholm Sözleşmesi (KOK Sözleşmesi)’ne göre kimyasalların üretim ve kullanımı (m. 3/1-a ve A Eki), atıkların çevreye duyarlı olmayan biçimde kullanılması, toplanması, saklanması ve imha edilmesi [m. 6/1-d (i, ii)] ve 22 Mart 1989 tarihli Tehlikeli Atıkların Sınır Aşan Taşınmasının Kontrol Edilmesine ve İmha Edilmesine İlişkin Basel Sözleşmesi (Basel Sözleşmesi)’ne göre tehlikeli atıkların

⁴² Bkz. Yıldırım Soysal (n 1) 645.

⁴³ Bkz. Humbert (n 4) Rn. 36.

⁴⁴ Kapsama giren insan hakları ve çevresel yükümlülüklerle dair düzenlemeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Baysal ve Ersoy (n 13) 80 vd.

⁴⁵ United Nations, ‘Minamata Convention on Mercury’ (10.10.2013)

<https://treaties.un.org/doc/Treaties/2013/10/20131010%2011-16%20AM/CTC-XXVII-17.pdf> Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025.

ihraç edilmesi (m. 4/1-b, c; m. 4/5; m. 4/8-c.1) yasaklarından birinin ihlaline yönelik yeterli olasılığın bulunduğu bir durum LkSG anlamında çevresel risk olarak değerlendirilmektedir.

İnsan haklarına ve çevreye ilişkin olarak Kanunda yapılan bu sayımın somut sonucunun ne olduğu LkSG § 2/4'te açıklığa kavuşturulmakta, sayımda yer alan yasaklardan birinin ihlali LkSG anlamında insan haklarına veya çevreye ilişkin bir yükümlülüğün ihlali olarak nitelendirilmektedir. Bunun tersten bir neticesi olarak, LkSG'de yapılan sayımda yer almayan bir yasağın ihlali LkSG anlamında insan haklarına veya çevreye ilişkin bir yükümlülüğün ihlali olarak değerlendirilemeyecek, hâliyle ihlale ilişkin yaptırımlar da uygulama alanı bulamayacaktır.

Bununla birlikte, Kanun, tesis ettiği korumada oluşabilecek boşlukların önüne geçebilme adına⁴⁶, kapsamına aldığı riskler bakımından yaptığı sayımın sınırlayıcı olduğu kuralını bir noktada genişletmektedir. LkSG § 2/2'nin ilk 11 bendinde sayılanların dışında kalan bir eylem ya da ihmal de belirli şartlarda insan hakları riski olarak nitelendirilebilmektedir (LkSG § 2/2-12). Fakat bunun için bir eylem ya da ihmalin,

- korunan bir hukuki duruma özel ve ciddi biçimde doğrudan zarar verme potansiyeli taşınması ve
- ilgili tüm koşulların makul bir değerlendirilmesi sonucunda açıkça hukuka aykırı olduğunun görülebilmesi

şartlarını birlikte sağlaması gerekir (LkSG § 2/2-12).

---

⁴⁶ Bkz. Humbert (n 4) Rn. 23.

IV. ÖZEN⁴⁷ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

LkSG, kapsamına aldığı teşebbüslere somut birtakım özen yükümlülükleri yüklemektedir. Genel bir yükümlülük olarak LkSG § 3/1'de teşebbüslerin kendi tedarik zincirlerinde insan haklarına veya çevreye ilişkin risklerin önlenmesi veya asgariye indirilmesi veya insan haklarına veya çevreye ilişkin yükümlülüklerin ihlaline son verilmesini hedefleyen ve Kanunun ikinci bölümünde belirlenen insan haklarına ve çevreye ilişkin özen yükümlülüklerine gereği gibi uyulduğunu gözetmekle yükümlü oldukları düzenlenmektedir. Bu yükümlülüklerin nelerden ibaret olduğu ise dokuz bent hâlinde ve *sınırlayıcı* olarak sayılmaktadır⁴⁸.

Bu noktada tekrar vurgulamak gerekir ki, Kanundaki bu yükümlülüklerin muhatabı yalnızca *teşebbüslerdir*. Teşebbüslerin dışında kalan kimseler, daha açık bir ifadeyle doğrudan veya dolaylı tedarikçiler, LkSG'deki yükümlülüklerin süjesi değildir⁴⁹.

Ancak hemen belirtelim ki bu durum LkSG hükümlerinin tedarik zincirinde yer alan teşebbüs dışındaki aktörler tarafından dikkate alınmayacağı yahut görmezden gelinebileceği anlamına da kesinlikle gelmemektedir. Zira teşebbüsler LkSG gereği

⁴⁷ LkSG, kapsamına aldığı teşebbüslere insan hakları ve çevrenin korunması, ihlallerin önlenmesi ve ihlal gerçekleşmişse oluşan durumun eski hâle iadesi hususlarında uyulması gereken belirli davranış standartları öngörmekte, teşebbüsleri bu standartlara etkin olarak uymakla yükümlü tutmakta, onlara aktif bir davranış yükümlülüğü getirmektedir. Bu yönüyle teşebbüslerin belirli bir zamanda yürürlükteki kurallar ile uyum içinde bulunup bulunmadığının tespitinden öte bir anlam taşıdığı şüphesiz olan bu sorumluluğa karşılık olarak İngilizce'de *due diligence* deyiminden mülhem "durum tespit yükümlülüğü" ifadesini kullanmak (bkz. *due diligence* teriminin karşılığı olarak durum tespit yükümlülüğü deyimini kullanan ve inceleme konumuz bakımından bu kavramın kapsamına insan hakları ve çevresel etki değerlendirmelerinin de girdiğini belirten Tarman (n 1) 1189; ayrıca bkz. insan hakları durum tespiti deyimini kullanan ve bunun kurumsal iş süreçlerinde uygulanan durum tespiti ile uluslararası insan hakları hukukunda uygulanan durum tespitinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu, kavramın aynı zamanda hak ihlallerinden kaçınmak için zorunlu olan davranış standartlarına da işaret ettiğini ifade eden Yıldırım Sosyal (n 1) 639, 641-642; kavramın kapsayıcı bir ödev olarak kullanıldığı durumlarda özen yükümlülüğü, açıkça belirli bir sürecin ifade edildiği hâllerde ise durum tespiti deyimini kullandığını özel olarak belirten Yeşilmen (n 1) 124), onun aktif bir şekilde harekete geçme yönünü eksik bırakmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda "özen yükümlülüğü" terimi tercih edilmiştir (Nitekim, insan hakları öğretisinin diğer pek çok alanında da *due diligence* devletlerin yanında kamu dışı aktörlerin de o konuda somut olarak hangi eylemlerde bulunmakla yükümlü olduğunu içeren kurallar olarak özen yükümlülüğü deyimine karşılanmaktadır; örnek olarak bkz. Fatma İrem Çağlar Gürgey ve Özge Yücel Dericiler, 'Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı' (2019) 77(1) Ankara Barosu Dergisi 231, 238; Yakın Ertürk, 'Şiddetle Mücadelede Devletin Özen Yükümlülüğü Üzerine Düşünceler' (2025) 83(1) Ankara Barosu Dergisi 721, 727; Ayşe Güneş, 'Devletlerin Özen Yükümlülüğü İlkesi Bağlamında Denizlerde Göçmenleri Koruma Görevi' (2021) 48 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 415, 417.

⁴⁸ Buradaki sayımın sınırlayıcı olduğu, Kanun kapsamındaki teşebbüslere dokuz bent hâlinde sayılanların dışında yeni bir yükümlülüğün yorum yoluyla da olsa getirilemeyeceği, hükmün birinci cümlesindeki genel ifade tarzından dahi böyle bir çıkarım yapılmasının mümkün olmadığı yönünde bkz. Mader (n 31) § 3 Rn. 9 vd.

⁴⁹ Bu yönde bkz. Schall (n 27) Rn. 312. LksG'deki işçi sayısı eşliğini aşan Almanya'daki tedarikçilerin artık teşebbüs sıfatıyla yükümlülüklerin süjesi hâline geleceği ise şüphesizdir.

üstlendikleri yükümlülükleri, bazen örneğin risk analizi yükümlülüğünü yerine getirmek için Kanun gereği, bazen de sırf temkinli davranmak adına tedarik zincirindeki doğrudan tedarikçilerine aktarabilmektedir. Bu ise genellikle doğrudan tedarikçi ile bu hususta özel olarak akdedilen bir sözleşme çerçevesinde gerçekleştirilir. Böylece doğrudan tedarikçi, teşebbüsün bu konudaki talimatlarına ya da davranış kurallarına uymayı, hatta teşebbüs yönünden dolayı tedarikçi konumundaki kendi sözleşmelerinin de riayet etmelerini sağlamayı sözleşmesel olarak üstlenir. Böylece LkSG kapsamındaki yükümlülükler tedarik zinciri boyunca alt basamaklara doğru yayılır. Ayrıca, aralarında böyle bir sözleşme bulunmasa dahi LkSG kapsamına giren teşebbüslerle mevcut ilişkilerini devam ettirebilmek ya da yeni ilişkiler kurabilmek yahut rekabet avantajı elde etmek amacıyla yasa kapsamında olmayan teşebbüslerin de kendiliğinden LkSG'ye uyumlu hâle gelmeye çalıştıkları da görülmektedir. Bu durum öğretide sorumluluğun sızma/damlama etkisi (*trickle-down effect*) olarak adlandırılmaktadır⁵⁰.

LkSG'de insan hakları ve çevresel riskler açısından birtakım “özen yükümlülükleri” öngörülmekte, teşebbüsler bu yükümlülükleri bir yandan bizzat yerine getirmek, diğer taraftan da -aşağıda izah edileceği üzere, kapsam ve yoğunluğu farklı olmakla birlikte⁵¹- doğrudan ve dolaylı tedarikçileri tarafından yerine getirildiğini etkin bir şekilde gözetmekle sorumlu kılınmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Kanun, kapsamına aldığı teşebbüslere insan hakları ve çevrenin korunması, ihlallerin önlenmesi ve ihlal gerçekleşmişse oluşan durumun eski hâle iadesi hususlarında uyulması gereken belirli davranış standartları öngörmekte, teşebbüsleri bu standartlara etkin olarak uymakla yükümlü tutmakta, onlara aktif bir davranış yükümlülüğü getirmektedir.

Özen yükümlülüklerinin kapsamına risk yönetimi sisteminin kurulması, işletme içinde yetkili kişilerin belirlenmesi, düzenli risk analizlerinin yapılması, ilkeler bildirgesinin yayımlanması, kendi iş alanındaki ve doğrudan tedarikçilere karşı önleyici tedbirlerin tespit edilmesi, iyileştirici önlemlerin alınması, şikâyet usulünün oluşturulması, dolaylı tedarikçiler nezdindeki risklere ilişkin özen yükümlülüklerinin hayata geçirilmesi ve nihayet belgeleme ve raporlama⁵² hususları girmektedir (LkSG § 3/2).

A. Risk Yönetimi

LkSG § 4'e göre teşebbüsler Kanun kapsamındaki özen yükümlülüklerine uymak için bir risk yönetimi sistemi oluşturmalıdır. Teşebbüslerce oluşturulacak bu sistemin *yeterli ve etkin* olmasının, ayrıca bu sistemin uygun önlemlerle bütün ilgili iş süreçlerine dâhil edilmesinin

⁵⁰ Bkz. Ingo Theusinger ve Karolin Fitzer, '§ 1 Anwendungsbereich' ve '§ 5 Risikoanalyse' in Alexander Schall, Ingo Theusinger, Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) § 1 Rn. 2, § 5 Rn. 89; Schmelzeisen (n 9) § 1 Rn. 97.

⁵¹ Kanunun teşebbüslere kendi faaliyetleri ile doğrudan ve dolaylı tedarikçilerinin faaliyetleri bakımından farklı yükümlülükler getirdiği yönünde bkz. Tarman (n 1) 1208-1209.

⁵² 2025 Tasarısı m. 1 ile raporlamaya ilişkin yükümlülüklerinin Kanun'dan tamamen çıkartılması planlanmaktadır. Raporlama dışındaki diğer özen yükümlülükleri ise bu değişiklikten etkilenmeyecek, varlıklarını aynen sürdürecektir.

gerektiği hükümde belirtilmektedir. İlk fıkrada anılan uygun önlemlerin neler olduğu konusunda ikinci fıkrada ayrıntılı bir açıklamaya yer verilmektedir. Buna göre, uygun önlemler insan haklarına ilişkin ve çevresel riskleri *teşhis etmeye ve asgariye indirmeye*, insan haklarına ve çevreye ilişkin yükümlülüklerin *ihlal edilmesini önlemeye, sona erdirmeye veya kapsamını azaltmaya* elverişli önlemlerdir.

Böylece teşebbüsler bütün iş süreçlerinin dâhil edildiği, insan haklarına ve çevreye ilişkin riskleri saptamaya, saptanan riskleri minimuma indirmeye, şayet riskin gerçekleşmesi ihtimali ortaya çıkmış yahut risk gerçekleşmiş ise yani insan hakları veya çevreye ilişkin bir hak ihlal edilmiş ya da edilmeye devam ediliyorsa bunları önlemeye, sona erdirmeye veya ihlalin kapsamını azaltmaya elverişli, yeterli ve etkin bir risk yönetimi sistemi oluşturmakla yükümlüdür. Dolayısıyla risk yönetimi riskleri tespit etmekle yetinmeyen, aynı zamanda önleme ve telafi etme tedbirlerini de içeren kalıcı ve döngüsel bir süreci ifade eder⁵³. Bu sistem oluşturulurken ve hayata geçirilirken teşebbüsün yalnızca kendi somut koşulları değil, onun ekonomik faaliyetlerinden etkilenme ihtimali olan diğer bazı kişilerin durumlarının da göz önünde bulundurulması gerektiği düzenlenmiş, böylece risk yönetim sistemi geniş bir kapsama sahip kılınmıştır. Gerçekten LkSG § 4/4'e göre *"işletmeler risk yönetimi sistemlerinin kurulmasında ve uygulanmasında, kendi çalışanlarının, tedarik zincirindeki çalışanların ve teşebbüsün ekonomik faaliyetlerinden veya tedarik zincirindeki bir teşebbüsün ekonomik faaliyetlerinden hukuken korunan bir durumları doğrudan etkilebilecek kişilerin menfaatlerini dikkate almak zorundadır."* Bu ifade karşısında, oluşturulması gereken sistemin coğrafi kapsamının birçok ülkeyi ve farklı konumlardaki yüzlerce kişinin menfaatini içine alabilecek boyutta olması pek çok teşebbüs için kaçınılmazdır.

Bu hüküm aynı zamanda risk yönetimi konusunda bir perspektif değişimine de işaret etmektedir. Zira LkSG anlamında risk yönetimi, klasik kurumsal risk yönetiminin aksine, teşebbüsün kendi risklerine değil, onun faaliyetlerinden olumsuz etkilenme ihtimali bulunan kişilerin ve çevrenin çıkarlarının korunmasına odaklanır⁵⁴.

Esasında kurulması ve işletilmesi teşebbüsün en üst yönetim organının görev ve sorumluluğunda olan⁵⁵ risk yönetimi sistemi ile ilgili olarak Kanunda ayrıca, teşebbüs içinde risk yönetimini izlemekle sorumlu kişi veya kişilerin belirlenmesi gerektiği düzenlenmektedir. Bu bağlamda teşebbüs içinde -somut olarak nasıl adlandırıldığıının bir önemi bulunmaksızın, örneğin insan hakları müdürü olarak anılan- bir veya birkaç kişi LkSG anlamında risk yönetimini izlemekle görevlendirilmelidir. Bu sorumlu, teşebbüse bir iş/hizmet sözleşmesi ile bağımlı olarak çalışan ya da eser yahut vekâlet sözleşmesi

⁵³ Theusinger ve Gergen (n 10) § 4 Rn. 5.

⁵⁴ Bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 4 Rn. 16 vd.

⁵⁵ Bunun bir üst yönetim sorumluluğu (*Chefsache*) niteliği taşıdığı yönünde bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 4 Rn. 27; ayrıca bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 4 Rn. 6.

çerçevesinde bağımlılık unsuru olmadan hizmet sunan bir kişi olabilecektir⁵⁶. Her durumda teşebbüsün üst yönetimine yılda en az bir defa ve düzenli olarak bu yetkili kişi veya kişilerin çalışmaları hakkında bilgi edinme yükümlülüğü yüklenmiştir (LkSG § 4/3).

B. Risk Analizi

Kanun, düzenlediği özen yükümlülüklerinin gereği gibi tespiti ve yerine getirilebilmesi için temel teşkil etmek, bu anlamda amaca uygun ve etkili bir risk yönetimi sisteminin tesisini de sağlamak üzere⁵⁷, teşebbüsleri olağan ve olağanüstü olmak üzere iki tür risk analizi yapmakla yükümlü kılmaktadır.

Yılda bir defa yapılması gereken (LkSG § 5/4) olağan risk analizinin kapsam ve konusu teşebbüsün kendisinin ve doğrudan tedarikçilerinin insan haklarına ilişkin ve çevresel risklerinin tespiti olarak belirlenmiştir. Yukarıda değinildiği üzere, doğrudan tedarikçiler teşebbüsün ürünlerinin imal edilmesi veya ilgili hizmet edimlerinin yerine getirilmesi ve kullanılması için tedarik edilmesi gerekli olan malların teslimine veya hizmet edimlerinin yerine getirilmesine ilişkin sözleşmenin tarafı konumundaki kişilerdir (LkSG § 2/7). Kanun, risk analizinin kapsamına teşebbüsten bağımsız ve ayrı bir kişiliğe sahip, bu nedenle iç işleyişi ve diğer kişilerle olan ilişkileri hakkında teşebbüsle bilgi paylaşmak konusunda esasen herhangi bir pozitif yükümlülüğü bulunmayan bir kimseyi, salt tedarik sözleşmesinin tarafı olmasına binaen teşebbüsün risk alanına dâhil etmekte ve teşebbüsü kendisinin yanında doğrudan tedarikçilerinin risklerini analizle de yükümlü kılmaktadır.

Görüldüğü üzere olağan risk analizi kural olarak teşebbüsün kendi ve doğrudan tedarikçilerinin risk alanı ile sınırlıdır. Bir başka deyişle, dolaylı tedarikçiler olağan risk analizinin kapsamında değildir. Ancak salt bir üçüncü kişi olmasının beraberinde getirdiği zorlukların etkisiyle dahi doğrudan tedarikçinin birtakım kurgularla, örneğin hiç gereği olmadığı hâlde araya başka bir teşebbüs sokarak, alt tedarik sözleşmeleri ile gerçek sıfatının gizlenmeye çalışılması ve böylece olağan risk analizinin kapsamından kaçırılması yollarına tevessül edilebilir. İşte, böyle bir durumun önüne geçmek amacıyla LkSG § 5/1'in ikinci cümlesinde doğrudan tedarikçiler bakımından uygulanan özen yükümlülüklerini dolanmak amacıyla, doğrudan tedarikçilik ilişkisinin kötüye kullanım biçiminde kurulduğu veya muvazaalı durumlarda görünüşteki dolaylı tedarikçinin doğrudan tedarikçi sayılacağı hüküm altına alınmıştır. Teşebbüsün, LkGS hükümleri olmasaydı, tedarik zincirini oluştururken doğrudan tedarikçi sıfatıyla zincire dâhil etmesi beklenen bir kimse ile arasına, kayda değer bir işlevi veya ekonomik faaliyeti olmayan, sahip olduğu iş yeri, personel ve

⁵⁶ Bu kişinin uluslararası hukuk, çevre ve iş hukuku gibi farklı disiplinlerde bilgi birikimine ve görevini yerine getirebilmek için ilgili tüm bilgilere erişiminin yanı sıra yeterli karar alma ve yönlendirme yetkisine sahip olması, ayrıca teşebbüs tarafından da görevin gereği gibi ifası için gereken kaynakların sağlanmasının gerektiği yönünde bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 4 Rn. 94 vd.; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 4 Rn. 8 vd.; Özboyacı (n 1) 221.

⁵⁷ Bkz. Theusinger ve Fitzer (n 50) § 5 Rn. 1; Michaela Balke, '§ 5 Risikoanalyse' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) Rn. 1 vd.

ekipman bakımından işin gerektirdiği kapasitesi bulunmayan bir kişiye doğrudan tedarikçi olarak yer vermesi durumunda hükmün uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir⁵⁸.

Teşebbüsün kendi risk alanının tespitinde, bağlı işletmelerde hâkim şirketin şirketler topluluğuna dâhil şirket üzerinde belirleyici bir etkiyi kullanıyorsa, hâkim şirketin kendi iş alanı şirketler topluluğuna dâhil şirketin de kendi iş alanı sayılır yönündeki LkSG § 2/6 hükmü de dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan, hâkim konumda bulunan ve hâkimiyetini yavru şirketler üzerinde belirleyici etki tesis edecek şekilde kullanan bir teşebbüsün olağan risk analizinin kapsamına söz konusu yavru şirketin risk alanı da dâhildir.

Risk analizinin kural olarak teşebbüsün ve doğrudan tedarikçilerinin risk alanıyla sınırlı olmasının bir diğer sonucu, teşebbüsün ve doğrudan tedarikçilerinin eylemlerinden kaynaklanan yahut onların hâkimiyet alanının dışında gelişen risklerin hükmün kapsamına girmemesidir. Özellikle teşebbüsün ya da doğrudan tedarikçisinin bulunduğu devletin neden olduğu insan hakları ihlalleri bu hüküm kapsamında dikkate alınmaz. Fakat teşebbüs ya da doğrudan tedarikçisi devletin insan haklarına aykırılık teşkil eden uygulamalarını kendi uygulaması olarak benimsiyorsa ya da bu durumdan bir fayda sağlıyorsa bu durum LkSG anlamında risk analizinin kapsamında kalır⁵⁹.

Olağanüstü risk analizi ise teşebbüsün tedarik zincirindeki risk durumunu önemli biçimde değiştirmesi veya artırması beklenen, yeni ürünlerin, projelerin veya iş alanının devreye girmesi gibi durumlar ortaya çıktığında yapılır. Olağanüstü risk analizinin kapsamının belirlenmesinde şikâyet usulü vesilesiyle edinilen bilgiler de dikkate alınmalıdır (LkSG § 5/4). Hükümde olağan risk analizindeki gibi sadece doğrudan tedarikçilerden değil, tedarik zincirindeki risk durumundan bahsedildiğinden ve tedarik zinciri terimi bir teşebbüsün kendi iş alanındaki faaliyetlerinin yanı sıra doğrudan ve dolaylı tedarikçilerini de içerdiğinden (LkSG § 2/5) olağanüstü risk analizinin kapsamı olağan risk analizine nazaran daha geniştir.

Ayrıca LkSG § 9/3'te, dolaylı tedarikçiler nezdinde bir insan haklarına veya çevreye ilişkin bir yükümlülüğün ihlal edilmesinin mümkün görünmesine neden olan maddi belirtilerin (doğrulanmış bilgi) varlığı hâlinde teşebbüslerin derhâl, § 5/1-3 uyarınca yani olağanüstü bir risk analizi yapması gerektiği de düzenlenmektedir.

LkSG § 5/2'de risk analizinin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak, tespit edilen insan haklarına ilişkin ve çevresel risklerin gereği gibi tartılmasının ve öncelenmesinin gerekli, ayrıca özellikle LkSG § 3/2'de sayılan kriterlerin bu hususta belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Burada zikredilen kriterler teşebbüsün ticari faaliyetlerinin türü ve kapsamı, teşebbüsün insan haklarına ilişkin veya çevresel risklere doğrudan sebep olan tarafı etkileme veya insan haklarıyla ilişkili veya çevresel bir yükümlülüğü ihlal etme imkânı, ihlalin genellikle tahmin edilen ağırlığı, ihlalin geri döndürülebilirliği, insan haklarına ilişkin veya çevresel bir

⁵⁸ Bkz. Theusinger ve Fitzer (n 50) § 5 Rn. 93 vd.

⁵⁹ Bkz. Özboyacı (n 1) 224.

yükümlülüğün ihlal edilme olasılığı ve teşebbüsün insan haklarına ilişkin veya çevresel bir riske veya insan haklarına ilişkin veya çevresel bir yükümlülüğün ihlaline nedensel katkısının niteliğidir. Bu çerçevede, risk analizinin hükümde geçen “uygunluk” kriterini karşılayabilmesi için teşebbüsün ürün veya hizmetlerinin niteliği ve yapısı, iş ilişkilerinin çeşitliliği ve coğrafi sınırları (uluslararası niteliği) gibi nicel ve nitel özellikler dikkate alınmalıdır. Teşebbüsün riske veya ihlale neden olan doğrudan fail üzerinde etki etme imkânı ne kadar yüksekse riski veya ihlali önleme çabaları da o kadar büyük olmalıdır. Risk ne kadar ciddi ve gerçekleşme olasılığı ne kadar yüksekse gösterilmesi beklenen çaba da o kadar artar. Teşebbüsün riske doğrudan tek başına mı neden olduğu, yoksa (örneğin, sözleşme veya satın alma uygulamaları yoluyla) dolaylı olarak mı katkıda bulunduğu da nazara alınır⁶⁰.

Bu kriterler ekseninde yapılan değerlendirme sonucunda teşebbüsün insan hakları ve çevreye ilişkin neden olduğu riskler tespit edilerek önceliklendirilir. Risk analizinin sonuçları ayrıca, LkSG § 6’daki önleyici tedbirlerin ve LkSG § 7’deki iyileştirici önlemlerin belirlenip somutlaştırılmasında da bir dayanak/başlangıç noktası olarak işlev görür⁶¹.

Yapılan her bir olağan ve olağanüstü risk analizinin sonucunun yönetim kurulu veya satın alma birimi gibi ilgili teşebbüs içi karar mercileri ile paylaşılması gerektiği LkSG § 5/3’te ayrıca düzenlenmiştir.

C. İlkeler Bildirgesi

İlkeler bildirgesi, “[t]eşebbüsün insan hakları stratejisine ilişkin asgari olarak teşebbüsün risk yönetimi sistemi oluşturma, risk analizi yapma, kendi iş alanında önleyici tedbirler alma, iyileştirici önlemler alma, şikâyet usulü oluşturma, dolaylı tedarikçiler nezdindeki risklere ilişkin özen yükümlülüklerin hayata geçirme, belgeleme ve raporlama⁶² yükümlülüklerini - kısaca özen yükümlülüklerini- yerine getirme usullerine ilişkin tanımı; risk analizi temelinde belirlenen, teşebbüsün öncelikli insan hakları ve çevreyle ilgili riskleri ve risk analizi temelinde dayalı olarak, teşebbüsün kendi çalışanları ve tedarik zincirindeki tedarikçilerinden insan hakları ve çevreyle ilişkili beklentilerinin tanımını içeren belge” olarak tanımlanmış ve bu bildirgenin teşebbüsün yönetim organınca hazırlanarak teşebbüs tarafından yayınlanması gerektiği düzenlenmiştir (LkSG § 6/2).

Bu nitelik ve özelliği karşısında ilkeler bildirgesinin teşebbüslerin LkSG anlamında insan hakları stratejisinin dışı açık, görünür cephesini oluşturduğu söylenebilir. Bu belge ile teşebbüs, insan haklarına ve çevreye ilişkin yükümlülüklerine uymak konusundaki iradesini açıklar ve bu yönde bir taahhütte bulunur. İlkeler bildirgesini hazırlama ve yayınlama görevi

⁶⁰ Risk analizinin nasıl yapılması gerektiği konusunda bkz. Theusinger ve Fitzer (n 50) § 5 Rn. 29 vd.; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 5 Rn. 9. Ayrıca bkz. Özboyacı (n 1) 223-224.

⁶¹ Bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 5 Rn. 3.

⁶² Raporlama yükümlülüğünün 2025 Tasarısı ile özen yükümlülükleri arasından çıkarılmasının planlandığı ve tasarının mevcut hâliyle yasalaşması durumunda raporlama yükümlülüğüne dair hususlara ilkeler bildirgesinde yer verilmesinin artık söz konusu olmayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

teşebbüsün yönetim organına aittir. Yönetim organının bu görevini devretmesi mümkün değilse de bildirgenin hazırlanması aşamasında teşebbüsün iç organizasyonunda bu konuda görev alan birimlerden, özellikle LkSG § 4/3 anlamında atanan sorumlu kişi ya da kişilerden yararlanabileceği, hatta işin doğası gereği bunun bir zorunluluk hâlini alacağı tereddütsüzdür. Bu yükümlülüğün teşebbüs özelinde ve devredilemez biçimde düzenlenmesinin bir sonucu olarak, örneğin bir şirketler topluluğunda hâkim şirket tarafından ilkeler bildirgesi yayınlanmış olması, bildirmede söz gelimi bunun tüm grup şirketleri için geçerli ve bağlayıcı olduğuna dair bir ifade yer alsa bile, bağlı teşebbüslerin ilkeler bildirgesi yayınlama yükümlülüğünü sona erdirmez. LkSG'nin kapsamına giren her bir bağlı şirketin de gruptaki diğer teşebbüslerden ayrı olarak ilkeler bildirgesi hazırlama ve yayınlama yükümlülüğü mevcuttur⁶³.

LkSG § 6/2'de sayılan unsurlar ilkeler bildirgesinin asgari içeriğini teşkil eder⁶⁴. Yukarıda ifade edildiği üzere, ilkeler bildirgesinin temelini esasen risk analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular oluşturur. Bu nedenle öğretilerde ilkeler bildirgesi hazırlama ve yayınlama yükümlülüğünün risk analizi yapılmasına ve bunun sonucunda bir risk tespit edilmesine bağlı olup olmadığı tartışılmıştır. Hükümde risk analizine sıkça atıf yapılmakta, özellikle LkSG § 6/1'de risk analizi kapsamında bir risk tespit edilmesi üzerine derhâl alınması gerektiği belirtilen önleyici tedbirler arasında ilkeler bildirgesi de sayılmaktadır. Bununla birlikte, ilkeler bildirgesinin teşebbüsün özen yükümlülüklerini ne şekilde yerine getireceğini tanımlayarak genel anlamda insan hakları ve çevreye ilişkin yükümlülüklerine uyacağı taahhüdünü içermesinin öngörülmesi ve böyle bir taahhüdün mutlaka somut bir riskin belirlenmiş olmasını gerektirmemesi karşısında ilkeler bildirgesi hazırlayıp yayınlamanın riskten -ve risk analizinden- bağımsız ve sürekli biçimde yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olduğu sonucuna varılmıştır⁶⁵.

Kanun ilkeler bildirgesinin bir "belge" olduğunu ve teşebbüs tarafından yayınlanması gerektiğini belirtmekle yetinmiş, belgenin şekline ya da yayınlanacağı mecraya ilişkin özel bir düzenlemeye yer vermemiştir. Bu durum karşısında ilkeler bildirgesinin kamu ve ilgili çevreler tarafından erişilebilir kılınmasının, örneğin teşebbüsün internet sitesinde ilan edilmesinin dahi yükümlülüğün ifa edilme şekli bakımından yeterli olacağı dile getirilmektedir⁶⁶. Keza, ilkeler bildirgesinin dili konusunda da Kanunda açık bir hüküm yer almamaktadır. Bu hususta öğretilerde bildirgenin dilinin Almanca olmasının zorunlu olduğu, Almanca konuşulmayan ülkelerde şubeleri, yavru şirketleri veya önemli doğrudan tedarikçileri bulunan teşebbüsler yönünden internet sitesinde bildirgenin İngilizce olarak da yer verilmesinin beklenebileceği, faaliyetleri belirli bölgelerde yoğunlaşan veya belirli bölgelerde tedarik zincirinde önemli riskler tespit edilen teşebbüsler bakımından ise ilgili

⁶³ Bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 4; Nicolas Ott, '§ 6 Präventionsmaßnahmen' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) § 6 Rn. 22 vd.

⁶⁴ Theusinger ve Fitzer (n 50) § 6 Rn. 17.

⁶⁵ Theusinger ve Fitzer (n 50) § 6 Rn. 13-14; bkz. ve karşı. Ott (n 63) § 6 Rn. 4, 14.

⁶⁶ ibid § 6 Rn. 24; ibid § 6 Rn. 15, 16.

yerel dillerdeki tercümelerinin sunulmasının bir zorunluluk olmamakla birlikte tavsiye edilebileceği söylenmektedir⁶⁷.

D. Önleyici Tedbirlerin Tespit Edilmesi ve Alınması

LkSG teşebbüse, bir yandan kendi iş alanına diğer taraftan da doğrudan tedarikçilerine yönelik önleyici tedbirler alma yükümlülüğü yüklemektedir. Ancak risk analizi yapmak veya ilkeler bildirgesi yayınlama yükümlülüğünden farklı olarak, önleyici tedbirlerin tespit edilerek alınması yükümlülüğü süreklilik arz etmez. Nitekim LkSG § 6/1’de açıkça belirtildiği üzere, bu yükümlülük LkSG § 5 kapsamında yapılan risk analizi sonucunda bir riskin tespit edilmesi hâlinde gündeme gelir. Gerçekten, anılan hüküm uyarınca LkSG § 5’e göre yapılan bir risk analizi kapsamında bir risk tespit eden teşebbüs, 2. ilâ 4. fıkralarda sayılan uygun önleyici tedbirleri derhâl almalıdır. Buradaki “derhâl” ifadesinin BGB § 121 hükmüne paralel olarak, kusurlu bir gecikme olmaksızın harekete geçilmesi şeklinde anlaşılması gerektiği, ayrıca LkSG’nin bütününe hâkim risk temelli yaklaşıma uygun olarak, tespit edilen risk ne kadar yüksekse tedbirlerin de o kadar hızlı alınmasının icap edeceği dile getirilmektedir⁶⁸.

Diğer özen yükümlülükleri bakımından olduğu gibi, hükümde önleyici tedbirlerin de “uygun” olması gerektiği belirtilmişse de tedbirlerin uygunluğundan bahsedilebilmesi için hangi şartların yerine getirilmesinin icap ettiği hususunda bir belirleme yapılmamıştır. LkSG § 3/2’de sayılan kriterlerin burada da uygulama alanı bulacağıın kabulü gerekir.

Önleyici tedbirler açısından LkSG’de yine teşebbüsün kendi faaliyet alanı ve doğrudan tedarikçilerin faaliyetleri bakımından ikili bir ayırım yapılmıştır. LkSG § 6/3’e göre işletme, kendi faaliyet alanında, özellikle ilkeler bildirgesinde tanımlanan insan hakları stratejilerini, örneğin çalışanları için davranış kuralları (*code of conduct*) belirlemek suretiyle ilgili iş süreçlerinde entegre etmeli⁶⁹, tespit edilen riskleri önlemeye veya en aza indirmeye yönelik uygun tedarik stratejileri ve satın alma uygulamalarını⁷⁰ geliştirmeli ve tatbik etmeli, ilgili faaliyet alanlarında eğitim vermeli ve kendi faaliyet alanında ilkeler bildirgesinde yer alan insan hakları stratejilerine uyumu doğrulayan risk temelli kontrol önlemlerini

⁶⁷ Bkz. Ott (n 63) § 6 Rn. 18.

⁶⁸ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 6 Rn. 10; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 3; Ott (n 63) § 6 Rn. 3; Ott (n 63) § 6 Rn. 5 vd.

⁶⁹ Davranış kurallarının sadece bir temenniden ibaret olmaması, ilgililer arasında hukuken bağlayıcı nitelik taşıması gerekir. Dolayısıyla, teşebbüsün -şayet kanunlar böyle bir bağlayıcılık bahsetmiyorsa- davranış kullarının bağlayıcılığını sözleşme hükümleri vasıtasıyla temin etmesi icap edecektir, bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 13.

⁷⁰ Teşebbüs içi davranış kurallarının ürün geliştirme, sipariş oluşturma, satın alma ve üretim süreleri dâhil tedarik sürecinin tüm aşamalarını ayrıntılı biçimde tanımlaması ve belirlenen risklerin azaltılması veya önlenmesine yönelik alınması gereken önlemler hakkında yol gösterici ilkeler içermesi gerektiği, böylece tedarik faaliyetlerine ilişkin teşebbüs içi kuralların tedarikçiler nezdindeki insan hakları risklerine dolaylı olarak etki edebileceği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 14.

uygulamalıdır. Hükümdeki bu sayımla verilen örneklerin kümülatif olarak alınması gereken asgari tedbirler niteliğinde olduğu ifade edilmektedir⁷¹.

Mevcut ya da müstakbel doğrudan tedarikçilere yönelik önleyici tedbirler alma yükümlülüğü kapsamında da LkSG § 6/4'te örnek niteliğinde bir sayımla yer verilmektedir. Buna göre teşebbüs özellikle doğrudan tedarikçiyi seçerken insan haklarına ve çevreye ilişkin beklentileri göz önünde tutmalı, doğrudan tedarikçiden, teşebbüs yönetiminin talep ettiği insan haklarına ve çevreye ilişkin beklentiler ile uyumlu davranacağı ve tedarik zinciri boyunca bunları gereği gibi karşılayacağı yönünde sözleşmeye dayalı bir güvence almalı, doğrudan tedarikçinin söz konusu güvenceyi uygulayabilmesi için gereken eğitimleri vermeli, doğrudan tedarikçinin insan hakları stratejisine uyduğunu kontrol etmek amacıyla, uygun sözleşmesel kontrol mekanizmaları ve ayrıca bunların risk temelli uygulanması hususunda anlaşmalıdır⁷². Doğrudan tedarikçilere yönelik bu ölçekte bir önleyici tedbir alma yükümlülüğünün özellikle çok sayıda doğrudan tedarikçisi bulunan teşebbüslere oldukça ağır bir külfet yüklediği tereddütsüzdür. Bu nedenle, makul ve ölçülü bir yaklaşımla, çok sayıda doğrudan tedarikçi ile iş ilişkisi içindeki teşebbüslerin kademeli bir yaklaşımla ürünlerini ve riskleri derecelendirerek ürettikleri bütün mal ve hizmetler yerine yalnızca öncelikli ve önemli görülen ürün ve riskler ile ilgili bulunan doğrudan tedarikçiler nezdinde önleyici tedbirleri almakla bu özen yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılacağı ifade edilmektedir⁷³.

Kanun yukarıdaki esaslar çerçevesinde önleyici tedbirlerin tespit edilmesi ile yetinmemekte, bu tedbirlerin etkinliğinin teşebbüs tarafından yılda bir defa ve ayrıca teşebbüsün kendi iş alanında veya doğrudan tedarikçisi nezdinde risk durumunu önemli biçimde değiştirmesi veya artırması beklenen yeni ürünlerin, projelerin veya iş alanının devreye girmesi gibi durumlar ortaya çıktığında kontrol edilmesini zorunlu tutmaktadır. Bu kontrol sırasında şikâyet usulü kapsamında yapılan bildirimlerin işlenmesinden elde edilen bilgiler dikkate alınmalı, tespit edilen tedbirler gerektiğinde derhâl güncellenmelidir (LkSG § 6/5).

E. İyileştirici Önlemlerin Alınması

LkSG'nin 7. maddesi iyileştirici önlemlere hasredilmiştir. Genel anlamıyla iyileştirici önlemler, gerçekleşen veya gerçekleşme olasılığı yüksek bir insan haklarına veya çevreye ilişkin ihlalin sonuçlarının nasıl düzeltileceğini belirler. Hükümün ilk fıkrasına göre, kendi iş alanında veya doğrudan tedarikçisi nezdinde insan hakları veya çevreyle ilgili bir

⁷¹ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 6 Rn. 30.

⁷² Bu düzenlemenin de Kanun'daki genel tutumun aksine çaba değil, sonuç/başarı taahhüdü içerdiği yönünde bkz. Mader (n 31) § 3 Rn. 18. Sayılan yükümlülükleri sözleşme ile üstlenen doğrudan tedarikçinin, çalışan sayısı düşüklüğü nedeniyle LkSG'nin kapsamına girmese de LkSG'den dolayı olarak etkileneceği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 23. Aynı durum şüphesiz LkSG'nin yer bakımından uygulama alanına girmeyen, başka bir deyişle Alman hukukuna tabi olmayan tedarikçiler için de geçerlidir.

⁷³ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 6 Rn. 45-47. Teşebbüsün, önleyici tedbirlerin hepsini değil, yalnızca uygun olanları almakla yükümlü olduğu yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 6 Rn. 22.

yükümlülüğün hâlihazırda ihlal edildiğini veya ihlalin gerçekleşmesinin oldukça yakın olduğunu tespit eden teşebbüs, şayet ihlal henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleşme tehlikesi de geçmemiş ise ihlalin gerçekleşmesinin önlenmesi, ihlal meydana gelmiş ise bunun bir daha gerçekleşmemesi için sürdürülebilir ve kalıcı olarak sona ermesi veya ihlalin yoğunluğunu ya da ihlalden etkilenenler üzerindeki sonuçlarını hafifleterek kapsamının asgariye indirilmesi için uygun iyileştirici önlemleri vakit kaybetmeksizin⁷⁴ almalıdır⁷⁵. Buna göre, (i) teşebbüsün kendisi ya da bir doğrudan tedarikçisi nezdinde, (ii) somut bir ihlalin gerçekleşmesi ya da gerçekleşme tehlikesinin bulunması ve (iii) ihlale sebep olan fiili durum ve bunun ihlale yönelik sonuçları hakkında teşebbüs tarafından kesin bir bilgiye sahip olunması şartlarının kümülatif olarak gerçekleşmesi hâlinde iyileştirici önlemlerin alınması yükümlülüğü doğar⁷⁶.

Bu kapsamda teşebbüs tarafından alınacak önlem, teşebbüsün Almanya içindeki iş alanında ihlali sona erdirecek, teşebbüsün Almanya dışındaki kendi iş alanında ve bağlı işletmenin kendi iş alanı sayılan, şirketler topluluğuna dâhil şirket üzerinde belirleyici bir etkiyi kullanmakta olan hâkim şirketin iş alanında ise ihlali *kural olarak* sona erdirecek nitelikte olmalıdır (LkSG § 7/1).

Görüldüğü üzere, kanun koyucu burada ihlalin teşebbüsün kendisinin veya doğrudan tedarikçisinin iş alanında ve Almanya içinde yahut yurt dışında gerçekleşip gerçekleşmediğine göre kademeli bir sorumluluk⁷⁷ öngörmektedir. Şayet ihlal teşebbüsün Almanya içinde ve kendi iş alanında gerçekleşmişse teşebbüs alacağı uygun iyileştirici önlemlerle bunun derhâl sona ermesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Burada temel amaç ihlalin derhâl sonlandırılmasıdır; sonuçların asgariye indirilmesini sağlayacak önlemler söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmiş sayılması bakımından kural olarak yeterli değildir. Bir başka deyişle, kanun koyucu diğer özen yükümlülükleri bakımından kapsamındaki teşebbüslere bir çaba gösterme yükümlülüğü yüklerken iyileştirici önlemlerin alınması söz konusu olduğunda bir başarı/sonuç yükümlülüğü tesis etmektedir⁷⁸. Yine teşebbüsün kendi iş alanında olan veya LkSG § 2/6-c.3 gereği böyle sayılan fakat yurt dışında gerçekleşen bir ihlal söz konusu ise kural yine ihlali sona erdirecek önlemlerin alınması olmakla birlikte, bu bir başarı/sonuç yükümlülüğü olarak düzenlenmemiştir⁷⁹. İhlale son vermek imkânsız ya da aşırı külfetli olmadığı sürece teşebbüs bunu sağlayacak nitelikteki önlemleri almalıdır⁸⁰.

⁷⁴ Bu ifadenin de BGB § 121 hükmüne paralel olarak, kusurlu bir gecikme olmaksızın harekete geçilmesi şeklinde anlaşılması gerektiği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 7 Rn. 5; Ott (n 63) § 7 Rn. 35.

⁷⁵ Ott (n 63) § 7 Rn. 29 vd.

⁷⁶ ibid § 7 Rn. 9.

⁷⁷ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 7 Rn. 9.

⁷⁸ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 7 Rn. 11; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 7 Rn. 6; Mader (n 31) § 3 Rn. 18; Ott (n 63) § 7 Rn. 26.

⁷⁹ Bkz. ve karşı. Bunu sınırlanmış bir başarı yükümlülüğü olarak niteleyen Ott (n 63) § Rn. 26.

⁸⁰ Örneğin, bir teşebbüsün yalnızca genel kurulundaki oylarının çoğunluğuna sahip olduğu fakat yönetim organına doğrudan bağlayıcı talimat verme imkânına sahip olmadığı Almanya dışındaki bir yavru şirketinin neden olduğu ihlal bakımından yahut bir silahlı çatışma ya da otoriter yönetim nedeniyle teşebbüsün etki

Doğrudan tedarikçiler nezdinde gerçekleşen ihlaller bakımından da kural, ihlalin derhâl sona erdirilmesinin sağlanmasıdır. Ne var ki teşebbüs, herhangi bir sebepten ötürü bir doğrudan tedarikçisinin insan hakları veya çevreyle ilgili bir yükümlülüğü ihlal etmesini öngörülebilir bir süre içinde sona erdirebilecek durumda olmayabilir. Bunu öngören kanun koyucu LkSG § 7/2'de böyle bir durumda teşebbüse bir *konsept* hazırlama yükümlülüğü yüklemektedir. Buna göre, teşebbüs gecikmeksizin ihlalin sona erdirilmesi veya asgariye indirilmesi için somut bir zaman planını ve ihlale neden olan teşebbüs ile ortaklaşa bir planı içeren, faili etkileme imkânını artırmaya yönelik, diğer sektör girişimleri ve sektör standartlarının parçası olan diğer teşebbüslerle iş birliği sunan bir konsept hazırlayarak uygulamaya koymalıdır.

Ayrıca teşebbüs bu esnada söz konusu tedarikçisi ile olan ticari ilişkisini de askıya almalıdır. Fakat (i) vaki ihlal çok ciddi ise örneğin yaşam hakkı, çocuk işçiliği veya zorla çalıştırma yasağı gibi temel haklara yönelik bir ihlal, çok sayıda kişiyi etkileyecek ve bir süre devam edecek şekilde gerçekleşmişse, (ii) konseptte belirlenen sürenin geçmesine rağmen alınan önlemler durumu iyileştirememiş yani konsept başarısız olmuşsa ve (iii) elde daha hafif, uygun başka bir yöntem kalmamış ve mevcut ilişkiyi sürdürerek faili etkileme gücünde bir artış umudu tükenmişse, son çare olarak (*ultima ratio*) ticari ilişki sona erdirilmelidir (LkSG § 7/3)⁸¹.

Önleyici tedbirler bakımından olduğu gibi, iyileştirici önlemlerin de etkinliğinin yılda bir defa ve ayrıca teşebbüsün kendi iş alanında veya doğrudan tedarikçisi nezdinde risk durumunu önemli biçimde değiştirmesi veya artırması beklenen yeni ürünlerin, projelerin veya iş alanının devreye girmesi gibi durumlar ortaya çıktığında kontrol edilmesi, şikâyet usulü kapsamında yapılan bildirimlerin işlenmesinden elde edilen bilgiler dikkate alınması ve önlemlerin gerektiğinde derhâl güncellenmesi zorunludur (LkSG § 7/4).

F. Şikâyet Usulünün Oluşturulması

LkSG kapsamındaki teşebbüsler için öngörülen özen yükümlülüklerinden bir diğeri şikâyet usulünün oluşturulması zorunluluğudur (LkSG § 8/1). Proaktif bir yaklaşımla, teşebbüslerin insan hakları ihlallerini tespit etmelerine yardımcı olmak, tespit edilen ihlallere erken müdahale edilmesini, meydana gelen zararların giderilmesini veya zarar tehlikesinin gecikmeksizin önlenmesini sağlamak amacıyla öngörülen şikâyet usulü oluşturma yükümlülüğü, somut bir riskin varlığına bağlı olmaksızın var olan, bağımsız bir özen yükümlülüğü niteliğindedir⁸².

Kişilerin; bir teşebbüsün kendi iş alanlarındaki veya bir doğrudan tedarikçisinin ekonomik faaliyetleri sonucunda meydana gelen insan haklarına veya çevreye ilişkin riskleri veya ihlalleri bildirmelerini mümkün kılan mekanizma olarak tanımlanan şikâyet usulü, bu

imkânının zayıflaması hâlinde teşebbüsün ihlali derhâl sona erdirmekle yükümlü tutulmayabileceği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 7 Rn. 8.

⁸¹ Bkz. Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 7 Rn. 45. Sayılan bu şartların kümülatif olduğu ve dar yorumlanması gerektiği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 7 Rn. 14; Ott (n 63) § 7 Rn. 99.

⁸² Bkz. Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 8 Rn. 1 vd.

yönüyle herkese açıktır. Başka bir deyişle, şikâyet usulüne başvurabilmek için başvuru konunun şikâyete konu olay veya olgudan bizzat etkilenmiş olması vs. gibi herhangi bir şart aranmamaktadır. Bir hususta bilgi sahibi olan herkes şikâyet usulüne başvurabilir. Bununla beraber, teşebbüse başvuru konunun kimliğinin gizli tutulmasını ve böyle kalmasını sağlamanın yanı sıra başvurana şikâyeti nedeniyle dezavantajlı duruma düşmeye veya cezalandırılmaya karşı etkin koruma sağlama yükümlülüğü de yüklenmiştir⁸³.

Kanun şikâyet usulünün teşebbüs nezdinde dâhili bir sistem şeklinde oluşturulmasına yahut teşebbüsün harici bir şikâyet usulüne katılmasına müsaade etmektedir. Ancak her hâlükârda teşebbüs, şikâyet usulünü yürütmekle görevli kişilerin tarafsız davranacaklarını taahhüdünü de içeren, şikâyet usulüne ilişkin kolay ulaşılabilir bir başvuru kuralları ve zaman çizelgesi düzenleyerek kamuya duyurmalıdır (LkSG § 8/2, 3, 4). Söz konusu görevli, gizlilik yükümlülüğü altında, tarafsız ve bağımsız olmalı, özellikle teşebbüsün talimatları ile bağlı olmamalıdır.

Şikâyet usulüne başvurulması hâlinde, şikâyetin ulaştığı şikâyeti yapan kişiye derhâl teyit edilir. Şikâyet usulünün yürütmekle görevlendirilen kişiler şikâyet konusu durumu başvuru ile müzakere etmekle yükümlüdür⁸⁴. Böylece teşebbüse başvuru ile temasa geçerek durumu netleştirme zorunluluğu getirilmektedir. Bu aşamada şikâyete konu uyuşmazlığın dostane yollardan çözülmesi de önerilebilir (LkSG § 8/1).

Şikâyet usulü etkin, bu anlamda ilgili herkes tarafından kolayca erişilebilir, hassas gruplara odaklı olmalı, Almanca ve İngilizce dillerinin yanı sıra özellikle en azından önemli doğrudan tedarikçilerinin bulunduğu ülkenin dilinde hizmet sunmalıdır⁸⁵. Yukarıda anılan gizlilik ve başvuruyu dezavantajlı duruma düşmeye veya cezalandırılmaya karşı koruma gereklilikleri de şikâyet usulünün etkinliği kapsamına dâhildir. Teşebbüs şikâyet usulünün etkinliğini yılda bir defa ve ayrıca teşebbüsün kendi iş alanında veya doğrudan tedarikçisi nezdinde risk durumunu önemli biçimde değiştirmesi veya artırması beklenen, yeni ürünlerin, projelerin veya iş alanının devreye girmesi gibi durumlar ortaya çıktığında kontrol edilmeli, gerektiğinde derhâl güncellenmelidir (LkSG § 8/5).

G. Dolaylı Tedarikçilere Yönelik Özen Yükümlülüklerinin Hayata Geçirilmesi

Tedarik zincirindeki dolaylı tedarikçilerin insan haklarına veya çevreye ilişkin ihlallerine yönelik olarak LkSG teşebbüslere (i) dolaylı tedarikçilerin faaliyetlerini de şikâyet usulüne dâhil etme ve (ii) bunlar tarafından bir ihlal gerçekleştirilmesi ya da gerçekleştirilmesi tehlikesinin varlığı hâlinde birtakım tedbirler alma yükümlülükleri yüklemektedir. Gerçekten, LkSG § 9/1'e göre şikâyet usulü, bir dolaylı tedarikçinin ekonomik faaliyetleri

⁸³ Bkz. ibid § 8 Rn. 14-18; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 8 Rn. 1.

⁸⁴ Böyle bir yükümlülüğün, hatta imkânın, yalnızca şikâyet usulüne başvuru konunun kimliğinin anonim kalmasını tercih etmediği olasılıkta söz konusu olabileceği yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 8 Rn. 10.

⁸⁵ Bkz. Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 8 Rn. 29. Bu hizmetin mümkün olan her dilde sunulması gerektiği yönünde bkz. ibid § 8 Rn. 13.

nedeniyle ortaya çıkan insan haklarına ilişkin veya çevresel riskler ile insan haklarına veya çevreye ilişkin yükümlülüklerin ihlaline ilişkin bildirimleri de kapsamalıdır. Dolaylı tedarikçilerden birinin insan haklarına veya çevreye ilişkin bir yükümlülüğü ihlal etmesini olası gösteren maddi belirtilerin varlığı ve bu bilgilerin doğrulanması hâlinde teşebbüsler derhâl risk analizi yapmalı, faile karşı -kontrol tedbirlerinin uygulanması, bir riskin önlenmesinin ve riskten kaçınılmasının desteklenmesi veya sektöre özel ya da sektörler arası girişimlerin uygulanması gibi- uygun önleyici tedbirleri belirlemeli, ihlali önleme, sona erdirme veya asgariye indirmeye yönelik bir konsept oluşturarak uygulamalı ve gerekiyorsa ilkeler bildirgesini ve mevcut risk yönetimi sistemini bunları nazara alarak güncellemelidir (LkSG § 9/2-3). Dolaylı tedarikçinin insan haklarına ilişkin ya da çevresel bir yükümlülüğünü ihlal ettiğini olası gösteren, şikâyet usulünün işletilmesi suretiyle elde edilen ya da medyadan, yetkili makamlardan veya sair bilgi kaynaklarından ulaşan, ciddi ve teyitli bilgiler doğrulanmış bilgidir⁸⁶. Bu gibi, doğrulanmış bilgiye dayalı bir tetikleyici olay gerçekleşmiş olmadığı sürece teşebbüsün dolaylı tedarikçilerle ilgili olarak LkSG kapsamında bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.

H. Belgeleme ve Raporlama Yükümlülükleri

Teşebbüslerin LkSG kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirdiğini ispatlaması ve şeffaflık sağlaması bakımından LkSG § 10'da belgeleme ve raporlama yükümlülükleri öngörülmektedir.

Belgeleme yükümlülüğü kapsamında LkSG anlamındaki özen yükümlülüklerinin yerine getirildiği, teşebbüs içinde devamlı olarak (kesintisiz ve mümkün olan en kısa sürede⁸⁷) belgelendirilmeli ve bu belgeler düzenlenmelerinden itibaren en az yedi yıl boyunca saklanmalıdır (LkSG § 10/1). Belgeleme yükümlülüğü, teşebbüsün LkSG'de yer alan tüm özen yükümlülüklerini kapsar. Özellikle yapılan risk analizleri, örneğin bir tedarikçi ile ilişkiyi sürdürme veya sona erdirme konusundaki karar alma süreçleri ve alınan kararların gerekçeleri, önleyici ve iyileştirici tedbirler, şikâyet usulü yoluyla iletilen hususlara dair bulgular ve alınan önlemler, yapılan etkinlik değerlendirmeleri gibi özen yükümlülükleri ile bağlantılı her veri belgeleme yükümlülüğü kapsamındadır⁸⁸.

Belgeleme yükümlülüğüne ek olarak, teşebbüsler her yıl bir önceki faaliyet yılında özen yükümlülüklerinin yerine getirilmesine ilişkin bir rapor düzenlemek, bu raporu faaliyet yılının bitiminden itibaren en geç dört ay içinde teşebbüsün internet sitesinde ücretsiz olarak kamuya açmak ve yedi yıl boyunca kamuya açık kılmak zorundadır. Bu raporda anlaşılabilir bir şekilde ve asgari olarak, teşebbüsün insan haklarına ve çevreye ilişkin riskleri

⁸⁶ Bkz. Theusinger ve Gergen (n 10) § 9 Rn. 12; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 9 Rn. 7; Özboyacı (n 1) 229. Örneğin Çin'in Sincan özerk bölgesinde Uygur nüfusuna karşı ciddi insan hakları ihlalleri yapıldığına ilişkin dünya çapındaki bilgi ve raporların doğrulanmış bilgi niteliğinde olduğu, bu nedenle bu bölgedeki tedarikçilerle dolaylı da olsa ilişkideki teşebbüslerin bunları risk analizine dâhil etmeleri ve ilgili diğer özen yükümlülüklerini yerine getirmekle yükümlü oldukları yönünde bkz. Altenschmidt ve Helling (n 7) § 9 Rn. 9.

⁸⁷ Theusinger ve Gergen (n 10) § 10 Rn. 7.

⁸⁸ Theusinger ve Gergen (n 10) § 10 Rn. 2 vd.

veya insan hakları veya çevreyle ilgili bir yükümlülüğün ihlalini tespit edip etmediği, etmişse bunların hangileri olduğu, teşebbüsün özen yükümlülüklerini yerine getirmek için neler yaptığı, teşebbüsün tedbirlerin etkilerini ve etkinliğini nasıl değerlendirdiği, gelecekteki tedbirlerin değerlendirilmesinden hangi sonuçların çıkarıldığı hususlarına yer verilmelidir (LkSG § 10/2). Öyle ki, teşebbüs tarafından ilgili faaliyet yılı içerisinde hiçbir yükümlülük ihlali tespit edilmemiş olsa dahi bu durumun raporda açıklaması gerekir (LkSG § 10/3). Kanunda raporun hazırlanmasında işletme sırlarının ve ticari sırların korunmasının dikkate alınacağı açıkça ifade edildiğinden teşebbüsler bu nitelikteki bilgilere raporlarında yer vermekle yükümlü değildirler. BAFA söz konusu raporun teşebbüs tarafından hazırlanıp hazırlanmadığını ve içeriğini denetler; içeriğin Kanuna uygun olmadığını tespit etmesi hâlinde teşebbüse süre vererek raporu düzeltmesini talep edebilir (LkSG § 13/2).

Önemle belirtelim ki 2025 Tasarısı m. 1/1-6 hükümleri ile LkSG'nin raporlama yükümlülüğüne ilişkin olarak andığımız bu düzenlemelerin tamamının ilga edilmesi, böylece raporlamanın artık müstakil bir özen yükümlülüğü olma niteliğinin sona erdirilmesi planlanmaktadır⁸⁹.

V. GÖSTERİLMESİ GEREKEN ÖZENİN DERECESİ

Bir teşebbüsün LkSG'de düzenlenen özen yükümlülüklerini yerine getirirken göstermesi beklenen özenin derecesi LkSG § 3'te düzenlenmektedir. Hükmün 1. fıkrasında teşebbüslerin LkSG'de sayılan insan haklarına ve çevreye ilişkin özen yükümlülüklerine *gereği gibi uyulduğunu*⁹⁰ gözetmekle yükümlü oldukları belirtilmiş, bu hususta teşebbüsün göstermesi beklenen özenin derecesi LkSG § 3/2'de düzenlenmiştir. Hükmü göre, özen yükümlülüklerinin gereklerine uygun davranış tarzının ne olduğu her bir somut olayda teşebbüsün ticari faaliyetlerinin türü ve kapsamına, teşebbüsün ihlale sebep olan tarafı etkileme veya ihlali gerçekleştirme olasılığına, ihlalin genellikle tahmin edilen ağırlığına, geri döndürülebilirliğine, gerçekleşme olasılığına ve teşebbüsün ihlale olan nedensel katkısının niteliğine göre belirlenir.

Bu çerçevede LkSG, kapsamına aldığı teşebbüslere insan hakları ve çevreye ilişkin ihlalleri mutlak surette önleme yükümlülüğü yahut bir sonuç taahhüdü yüklememektedir. Kanun uyarınca aranan özen düzeyi, yükümlülüklerin *gereği gibi* ifası için uygun çabanın gösterilmesidir⁹¹. Şayet gereken çaba gösterilmiş, gerekli ve uygun önlemler alınmış, fakat

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. Sonuç Yerine: LkSG'nin Akıbeti.

⁹⁰ Burada BGB'de benimsenen alışılmış (gerekli) özen şeklindeki objektif kriterin yerine uygunluk koşulunun benimsenmesinin amacının teşebbüse takdir yetkisi tanımak ve hareket serbestisi sunmak olduğu yönünde bkz. Özboyacı (n 1) 217 ve dn. 35.

⁹¹ LkSG'nin kapsamındaki teşebbüslere *başarı* değil, insan hakları veya çevreye ilişkin riskleri önlemek, ihlalleri sona erdirmek veya en aza indirmek konusunda etki alanları dahilinde *makul ve uygun bir çaba gösterme* yükümlülüğü yüklediği yönünde bkz. Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 3 Rn. 18; Mader (n 31) § 3 Rn. 15; Yeşilmen (n 1) 132, 133; Karş. Temelde Kanunun gerekçesinde yer alan bu ifadelerin isabetli olmadığı,

buna rağmen insan hakları veya çevreye ilişkin bir yükümlülük ihlal edilmişse teşebbüsün bu nedenle LkSG anlamında bir yaptırıma muhatap olması artık söz konusu olmaz⁹².

Gereken özenin gösterilmiş olup olmadığının tespitinde de bir yandan riskin, diğer taraftan da teşebbüsün özellikleri dikkate alınarak belirli bir esneklik ve hareket alanı sunulmaktadır⁹³. Öte yandan, teşebbüsün risk durumunu hiç ya da gereği gibi dikkate almayan *göstermelik* önlemlerin alınması, çaba gösterme yükümlülüğünün gereği gibi ifası açısından yeterli değildir⁹⁴.

Bununla birlikte hiç şüphesiz, LkSG § 4 ilâ 10'da düzenlenen süreç ve organizasyonla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmiş olması özen yükümlülüğünün yerine getirilmiş sayılması için varlığı gereken bir ön koşuldur. Bir başka deyişle, ancak Kanunda pozitif olarak düzenlenen *eylem yükümlülükleri* yerine getirilmiş, bu kapsamda örneğin risk analizi ve yönetimi sistemleri kurulmuş, teşebbüs içindeki sorumlu kişiler belirlenmiş, etkin bir şikâyet mekanizması tesis edilmiş olmalıdır ki bundan sonraki aşama olarak teşebbüsün somut olay özelinde gereken *çabayı* gösterip göstermediği konusunda bir araştırma ve değerlendirme yapılabilsin⁹⁵.

VI. İDARİ DENETİM

BAFA, özen yükümlülüklerine uyumu kontrol ve yükümlülüklerin ihlalini tespit etmek, önlemek ve ortadan kaldırmak için *re'sen* veya belgeleme ve raporlama⁹⁶ yükümlülüğü dışındaki diğer özen yükümlülüklerinden birinin yerine getirilmemesi sonucunda korunan bir hukuki menfaati ihlal edilen ya da yakın bir ihlal tehlikesine maruz kalan kişilerin *talebi üzerine* harekete geçebilir (LkSG § 14). Böylece, teşebbüsün Kanuna aykırı faaliyetleri nedeniyle zarar gören veya zarar görme tehlikesi altında bulunan kişilere bir hak arama mercii olarak BAFA'ya başvurma imkânı getirilmiştir⁹⁷.

Teşebbüslerin taşınmazlarına, iş yerlerine ve diğer ticari binalara olağan iş saatleri içinde girerek burada denetleme yapma, teşebbüsün ticari belgeleri ve kayıtlarını inceleme

---

Kanunun teşebbüsleri yalnızca çaba göstermekle değil bazı hâllerde başarılı sonuçlar elde etmekle de yükümlü kıldığı yönünde Altenschmidt ve Helling (n 7) § 3 Rn. 7 vd.

⁹² Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 3 Rn. 23.

⁹³ Özboyacı (n 1) 218-219. Riskin ve teşebbüsün kendine has özelliklerinin yanı sıra, hukuki (örneğin özen yükümlülüğünün yerine getirilmesi için yapılması beklenen bir davranışın ilgili ülkede yürürlükte olan mevzuat ile yasaklanmış olması) ya da fiilî (örneğin teşebbüsün etki edebilme imkânının tükenmesi) imkânsızlık hâlleri de özen yükümlülüklerinin gereği gibi yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesinde dikkate alınmak gerekir, bkz. ibid § 3 Rn. 21; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 3 Rn. 11 vd.

⁹⁴ Pour Rafsendjani ve Purucker (n 23) § 3 Rn. 19.

⁹⁵ ibid § 3 Rn. 20.

⁹⁶ Raporlama yükümlülüğünün 2025 Tasarısı ile kaldırılmasının planlandığını, ancak belgeleme yükümlülüğünün mevcudiyetini devam ettirdiğini belirtelim.

⁹⁷ Tarman (n 1) 1212.

konularında yetkilendirilen BAFA, ayrıca özen yükümlülüklerin ihlalini tespit etmek, ortadan kaldırmak ve önlemek için gereken uygun tedbirleri almak; bu kapsamda kişileri çağırmak, teşebbüslere tebliğden itibaren üç ay içinde tespit edilen uygunsuzlukların düzeltilmesine ilişkin, belirli tarihleri içeren bir plan sunma ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin somut eylemlerde bulunma talimatı vermek konusunda da yetkili kılınmıştır (LkSG § 15, 16).

Teşebbüsler ve BAFA tarafından çağrılan kişiler BAFA'nın talep ettiği, kendileri ve eğer verebilecek durumdalarsa bağlı işletmeleri, doğrudan ve dolaylı tedarikçileri hakkındaki bilgi ve belgeleri vermekle ve iş birliği yapmakla yükümlüdür (LkSG § 17). Verilecek bilgi ve belgelerin teşebbüsün Kanunun uygulama alanına girip girmediğini tespiti, özen yükümlülüklerinin yerine getirilmesine ilişkin bilgi ve kanıtlar ile özen yükümlülüklerinin yerine getirilmesini gözetmek konusunda yetkili kişilerin isimlerini içereceği LkSG § 17/2'de açıkça ifade edilmektedir. Yine de bilgi verme yükümlüsü kimselerin cevabı kendisini veya yakınlarını cezai kovuşturma tehlikesine maruz bırakacak soruları yanıtlamaktan kaçınma hakkına sahip olduğu ve kendilerinin bu hak konusunda aydınlatılmalarının zorunlu bulunduğu, keza diğer kanuni bilgi verme veya beyanda bulunmaktan kaçınma hakları ile kanuni sır saklama yükümlülüklerinin saklı olduğu hükmün son fıkrasında vurgulanmıştır.

VII. İDARİ YAPTIRIMLAR

Mevcut hâliyle LkSG § 23'te BAFA'nın 50.000 Avro'ya kadar zorlama para cezası uygulayabileceği belirtildikten başka, § 24'te ihlaller üç kategoriye ayrılmış ve her bir kategorideki ihlale karşılık farklı miktarlarda idari para cezası uygulanacağı düzenlenmiştir.

Buna göre, kasten veya ihmalen;

- kendisine ve doğrudan tedarikçisine ilişkin ihlaller nedeniyle konseptin hiç veya zamanında oluşturulmaması veya uygulanmaması,
- belgelemenin hiç yapılmaması veya belgelerin en az yedi yıl boyunca saklanmaması,
- raporun doğru olarak düzenlenmemesi, raporun hiç ya da zamanında kamuya açılmaması, raporun BAFA'ya hiç ya da zamanında sunulmaması

hâllerinde 100.000 Avro'ya kadar;

- risk yönetiminden sorumlu kişinin belirlenmemesi,
- kendileri, doğrudan tedarikçileri ve doğrulanmış bilginin varlığı hâlinde dolaylı tedarikçilerine ilişkin risk analizinin hiç, doğru, eksiksiz veya zamanında yapılmaması,
- önleyici tedbirlere, iyileştirici tedbirlere veya şikâyet usulüne ilişkin tedbirlerin etkinliğinin hiç veya zamanında incelenmemesi,
- önleyici tedbirlere, iyileştirici tedbirlere veya şikâyet usulüne ilişkin tedbirlerin hiç veya zamanında güncellenmemesi,
- BAFA'nın talimatına aykırı hareket edilmesi

hâllerinde 500.000 Avro'ya kadar;

- önleyici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- dolaylı tedarikçisine ilişkin ihlaller veya ihlal tehlikeleri nedeniyle konseptin hiç veya zamanında oluşturulmaması veya uygulanmaması,
- dolaylı tedarikçilerin risk veya ihlallerini bildirmeye yönelik şikâyet usulünün tesis edilmemesi,
- kendisine ve doğrudan tedarikçisine ilişkin iyileştirici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- doğrudan tedarikçisinin ihlalinin sona erdirilmesi veya asgariye indirilmesi için konseptin hazırlanarak uygulamaya konulmaması

hâllerinde ise 800.000 Avro'ya kadar para cezası uygulanabilecektir.

Yıllık ortalama cirosu 400 milyon Avro'dan fazla olan tüzel kişiler veya kişi birliklerinde, kendisine ve doğrudan tedarikçisine ilişkin iyileştirici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması, yıllık ortalama cironun yüzde ikisine kadar para cezası ile cezalandırılabilir (LkSG § 24/3).

Tüzel kişilerde ve kişi birliklerinde para cezasının belirlenmesinde esas olan ihlalin ağırlığıdır. Belirlemede tüzel kişilerin veya kişi birliklerinin ekonomik durumları, lehe ve aleyhe olan koşullar göz önünde bulundurulur. Özellikle faile yapılan isnat, failin saik ve hedefleri, ihlalin ağırlığı, kapsamı ve süresi, meydana geliş şekli, özellikle failerin sayısı ve tüzel kişilikteki veya kişi birliğindeki konumları, ihlalin etkileri, tüzel kişinin veya kişi birliğinin sorumlu olduğu geçmiş ihlaller, ayrıca ihlalden önce ihlalden kaçınmak ve ihlali tespit etmek için alınan önlemler, tüzel kişi veya kişi topluluğunun ihlalin tespiti ve zararın giderilmesi için gösterdiği çabaların yanı sıra ihlalin meydana gelmesinden sonra önlenmesi ve tespiti için alınan önlemler, tüzel kişi veya kişi birliğinin maruz kaldığı ihlalin sonuçları dikkate alınır (LkSG § 24/4). Yaptırımların muhatabı teşebbüsün kendisi olmakla birlikte, teşebbüsün bir tüzel kişi olduğu hâllerde ihlale sebep olan organ üyelerine de idari yaptırım uygulanabileceği dile getirilmektedir⁹⁸.

LkSG kapsamında özen yükümlülüğünü ihlal eden teşebbüsler için öngörülen bir diğer yaptırım türü kamu alımlarından yasaklılıktır. LkSG § 22/1'e göre yukarıda sayılan ihlallerin kesin olarak tespit edilmesi nedeniyle uyarınca para cezasına çarptırılan teşebbüsler, aklandıklarını kanıtlayıncaya kadar tedarik, inşaat veya hizmete ilişkin kamu alımı sürecine katılmaktan üç yıla kadar yasaklanır.

2025 Tasarısı ile LkSG § 24'ün ilk iki fıkrasında esaslı değişiklikler yapılmasının planlandığını, Tasarının bu hâliyle yasalaşması durumunda idari yaptırımların yalnızca "ağır" olduğu değerlendirilen belirli özen yükümlülüğü ihlallerine uygulanacağını ve ihlallerin 800 bin

---

⁹⁸ Özboyacı (n 1) 212.

Avro'ya kadar idari para cezası ile cezalandırılacağını önemle belirtelim. İlgili Tasarı hükmü şu şekildedir:

“(1) Her kim kasten veya ihmalle;

1. § 6 fıkra 1'e aykırı olarak, § 2 fıkra 2'de sayılan bir insan hakları riskiyle ilgili önleyici tedbirleri almaz veya zamanında almazsa,

2. § 7 fıkra 1 cümle 1'e aykırı olarak, § 2 fıkra 2'de sayılan bir insan hakları riskiyle ilgili iyileştirici tedbirleri almaz veya zamanında almazsa,

3. a) § 7 fıkra 2 cümle 1 veya

b) § 9 fıkra 3 bent 3'e

aykırı olarak, § 2 fıkra 2'de sayılan bir insan hakları riskiyle ilgili konsept oluşturmaz veya zamanında oluşturmaz ya da uygulamaz veya zamanında uygulamazsa,

4. § 8 fıkra 1 cümle 1'e aykırı ve § 9 fıkra 1 ile bağlantılı olarak, bir şikâyet usulünün tesisini sağlamazsa düzene aykırı davranmış olur.

(2) Düzene aykırılık, 800 bin Avro'ya kadar para cezasıyla cezalandırılabilir. [Bu durumda] Düzene Aykırılıklar Hakkında Kanun § 30 fıkra 2 bent 3 uygulanır.”

Böylece özen yükümlülüklerinden yalnızca önleyici tedbirlere, iyileştirici önlemlere, konsept hazırlama yükümlülüğüne ve şikâyet usulünün tesisine ilişkin ihlaller yaptırımı bağlanacaktır.

VIII. HUKUKİ SORUMLULUK

LkSG § 3/3'te Kanunda düzenlenen yükümlülüklerin ihlalinin özel hukuk sorumluluğuna neden olmayacağı, Kanundan bağımsız olarak düzenlenen özel hukuk sorumluluklarının ise saklı olduğu açıkça hüküm altına alınmıştır. Buna göre bir teşebbüsün LkSG anlamında tedarik zincirindeki özen yükümlülüklerine aykırı davranması (ne LkSG ne de ekindeki listede yer alan uluslararası sözleşmeler “[a]ynı yükümlülük [tazminat yükümlülüğü], bir başkasını koruma amacı güden yasayı ihlal eden kişi için de mevcuttur. Yasanın içeriğine göre, bu yasayı kusur olmadan da ihlal etmek mümkünse, tazminat yükümlülüğü ancak kusur hâlinde doğar” hükmünü havi BGB § 823/2 anlamında koruma amacı güden bir yasa niteliğinde olduğundan) bu Kanuna dayanılarak ondan tazminat talep edilmesine olanak vermez⁹⁹. Bu nedenle LkSG'nin en önemli özelliklerinden birisinin ek bir hukuki sorumluluk yaratmaması, onun tamamen kamu hukuku alanına özgü bir düzenleme niteliğinde kalması olduğu söylenmektedir. Bu itibarla, LkSG'nin sonuca değil çaba gösterme yükümlülüğüne dayalı yapısının sorumluluğun haksız fiil hükümlerine dayanılarak genişletilmesine de engel

⁹⁹ Bkz. Ben Steinbrück, '§ 11 Zwangsgeld' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) § 11 Rn. 11, 51-52.

olacağı, aksi hâlde LkSG § 3/3 hükmünün anlamsız ve işlevsiz kılınmış olacağı -bir zayıflık olarak görülmele birlikte- Alman doktrininde çoğunlukla kabul edilmektedir¹⁰⁰.

IX. DAVA TAKİP YETKİSİ

LkSG çerçevesinde korunan önemli bir hukuki menfaatinin ihlal edildiğini ileri süren bir kişi, Almanya içindeki, devamlı bir varlığa sahip olan ve statüsüne göre insan haklarını veya bir devletin ulusal hukukundaki benzer hakları ticari olmayan şekilde daimî olarak destekleyen bir sendikaya veya sivil toplum örgütüne dava takip yetkisi verebilir (LkSG § 11)¹⁰¹.

SONUÇ YERİNE: LKSG’NİN AKİBETİ

LkSG, küreselleşen tedarik zincirlerinde insan hakları ve çevreyi koruma yolunda atılmış en önemli hukuki adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kanun koyucu, koruyucu nitelikte birtakım özen yükümlülükleri belirlemek, bunlara uyulmasını zorunlu tutmak ve uyumu da izlemek temellerine dayalı bir yapı inşa etmiş, tedarik zincirini de teşebbüsün kendi iş alanı, doğrudan tedarikçiler ve dolaylı tedarikçiler şeklinde kademelendirerek her biri için farklı düzey ve derecede özen yükümlülükleri öngörmüştür. Kapsamına şirketler topluluğu biçiminde organize olmuş yapıları da bir ölçüde dâhil eden Kanunun bu yönüyle oldukça yaygın bir uygulama alanına sahip olduğu veya çok geniş bir coğrafi alanı etkileyeceğini söylemek ilk bakışta mümkündür. Öyle ki, merkezi Almanya dışında, örneğin Türkiye’de bulunan ve Almanya’daki bir teşebbüsün tedarik zincirine doğrudan veya dolaylı tedarikçi sıfatıyla dâhil olan pek çok teşebbüs doğrudan LkSG’nin uygulama alanında olmasa ve bu nedenle örneğin BAFA’nın doğrudan yaptırımlarıyla karşılaşma riski altında bulunmasa dahi Kanunun kapsamına giren Almanya merkezli teşebbüslerin özen yükümlülüklerini yerine getirme çalışmaları kapsamında kimi zaman sözleşmesel kimi zaman da Almanya’daki müşterileri ile ticari faaliyetlerinin -belki de LkSG § 7/3 gereği- kesilmesini önlemek yahut da proaktif bir uygulama sonucunda rekabet ettikleri diğer

¹⁰⁰ Pour Rafsendsjani ve Purucker (n 23) § 3 Rn. 81 vd.; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 3 Rn. 21; Mathias Habersack ve Philip Zickgraf, ‘Sorgfaltspflichten und Haftung in der Lieferkette als Regelungsmodell’ (2023) 87 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 532, 536; Antje-Christine Mittwoch ve Felix Lennart Breckenkamp, ‘The German Supply Chain Act -A Sustainable Regulatory Framework for Internationally Active Market Players?’ (2023) 55(4) *Review of European and Comparative Law* 189, 211, 213; Steinbrück (n 99) Rn. 11. Tazminat sorumluluğunun, uygulanacak hukukun bağlama kurallarına göre zararın meydana geldiği yer hukuku (*lex loci damni*) olarak belirlendiği durumlarda söz konusu olabileceği yönünde bkz. Markus Krajewski, Kristin Tonstad ve Friederike Wohltmann, ‘Mandatory Human Rights Due Diligence in Germany and Norway: Stepping, or Striding, in the Same Direction?’ (2021) 6 *Business and Human Rights Journal* 550, 558; Altenschmidt ve Helling (n 7) § 3 Rn. 33 vd.; Özboyacı (n 1) 232 vd. Zarar görenlerin genel hükümlere göre, bu kapsamda haksız fiil sorumluluğuna dayanarak da tazminat talep edebilecekleri yönünde bkz. Yeşilmen (n 1) 135-136.

¹⁰¹ Düzenlemenin dil sorunları veya yargılama giderleri gibi nedenlerle dava açmakta zorlanan zarar görenlere sağlanan önemli bir imkân olduğu yönünde bkz. Yeşilmen (n 1) 136.

tedarikçilerin önüne geçebilmek için fiili olarak LkSG'deki özen yükümlülüklerine uyum sağlamak zorunda kalacaktır. Bu çerçevede, Alman teşebbüsler -hatta kimi zaman yürümekte olan bir inceleme kapsamında BAFA- örneğin risk analizi yükümlülüklerini yerine getirirken Türkiye'deki tedarikçilerinden insan haklarına ilişkin ve çevresel riskleri belirlemekte kullanacakları bilgi ve belgeleri talep edebilecek, onlar nezdinde birtakım kontrol ve denetim süreçleri gerçekleştirebilecek yahut Türkiye'deki tedarikçilerinin faaliyetlerini de şikâyet usullerine dâhil etmek için gereken tedbirleri alacaklardır.

Bununla birlikte, insan hakları veya çevreye ilişkin ihlallerin genellikle tedarik zincirinin en alt basamağındaki dolaylı tedarikçiler tarafından gerçekleştirildiği, LkSG'de ise teşebbüslerin dolaylı tedarikçiler nezdine gerçekleşen veya gerçekleşme tehlikesi bulunan ihlallere karşı harekete geçmekle yükümlü tutulabilmeleri için ise bu hususta doğrulanmış bilginin varlığının aranması, ayrıca hukuki sorumluluğun açıkça dışlanarak zarar görenlere bu durumu telafi edici bir imkân sunulmaması bakımlarından, Kanunun kısa ve orta vadede etkisinin oldukça sınırlı olmasını beklemek daha gerçekçi olacaktır. Ayrıca, Kanun gereği uyulması ve uyulduğunun izlenmesi beklenen özen yükümlülüklerinin niteliği ile Kanunun kapsamına giren teşebbüslerin sayısı nazara alındığında, Kanuna uyumun sağlanmasının teşebbüslere ciddi bir ilave maliyet getirdiği, benzer ulusal düzenlemelere sahip AB üyesi olan ve olmayan diğer ülkelere nazaran daha katı hükümler içeren LkSG sebebiyle Alman şirketlerin rekabette dezavantajlı konuma getirildiği hususları da yöneltilebilir temel eleştiriler arasındadır.

Bu eleştiriler koalisyon sözleşmesinde bürokrasiyi hafifletici düzenlemeler yapmayı taahhüt eden mevcut hükümetin hedefleriyle de örtüşmektedir¹⁰². Daha da önemlisi, LkSG'nin bütünüyle yürürlüğe girmesinden kısa sayılabilecek bir süre sonra, AB nezdinde önemli gelişmeler yaşanmış, 13.06.2024 tarihinde Kurumsal Sürdürülebilirlik Özen Yükümlülüğü Yönergesi (Corporate Sustainability Due Diligence Directive – CSDDD) kabul edilmiştir¹⁰³. LkSG ile neredeyse aynı denebilecek alanlarda düzenlemeler içeren, bu bağlamda insan hakları ve çevrenin korunmasının yanı sıra iklim hedeflerini de önceleyen CSDDD (m. 1), tedarik zincirini teşebbüsün kendi faaliyetleri ve kural olarak yalnızca doğrudan tedarikçilerinin faaliyetleri ile sınırlandıran, dolaylı tedarikçileri ise sınırlı hâllerde kapsama alan LkSG'den farklı olarak, teşebbüsün sadece tedarikçilerini değil doğrudan veya dolaylı ayrımı yapmaksızın "aktivite (faaliyet) zinciri" içindeki tüm iş ortaklarını kapsamakta (m. 3/1-f, g), ayrıca üye devletlere özen yükümlülüklerine aykırılık hâline tam bir tazminat sorumluluğu bağlama yükümlülüğü de yüklemektedir (m. 29). Bu durum karşısında Alman hükümeti, hâlihazırda LkSG ile düzenlemiş olduğu alanda, benzeşen ve farklılaşan

¹⁰² Koalisyon sözleşmesi için bkz. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/koalitionsvertrag-2025-2340970>.

¹⁰³ Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance), OJ L. 2024/1760, 05.07.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj/eng> Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025.

düzenlemeler içeren CSDDD'yi 26.07.2027 tarihinden itibaren kademeli olarak iç hukukuna aktarmakla da yükümlü hâle gelmektedir¹⁰⁴.

Bu doğrultuda Federal Hükümet 03.09.2025 tarihinde LkSG'de değişiklik yapılmasını öngören bir kanun tasarısını kabul ederek 10.09.2025'te Federal Meclis'e göndermiştir. Tam adı "Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu'nu Değiştiren Kanun Tasarısı – Uygulama ve Yürütme Kolaylığı Sağlayan Değişiklik ile Teşebbüslerin Yüklerinin Hafifletilmesi" olan bu tasarı¹⁰⁵ ile hükümet, LkSG'yi bürokratik yükü azaltarak ve "uygulama dostu" hâline getirerek, Yönerge'nin iç hukuka aktarılacak yürürlüğe girmesine kadar geçen süreçte bir "ara düzenleme" hüviyetine kavuşturmayı planlamaktadır. Bu amaçla Tasarı, mevcut özen yükümlülüklerinden raporlama yükümlülüğünün kaldırılması ve hâlihazırda öngörülen idari yaptırımların hafifletilmesi yönünde önemli değişiklikler içermektedir.

Tasarı ile teşebbüslere yüklenen "raporlama" yükümlülüğünün özen yükümlülükleri arasından çıkarılması planlanmaktadır. Bu doğrultuda Kanunda raporlamaya yönelik ibareler madde başlık ve içeriklerinin çıkarıldığı gibi, bu yükümlülüğün somutlaştırıldığı LkSG § 10'un 2. ilâ 4. fıkraları ilga edilmektedir. Böylece teşebbüsler, her yıl, bir önceki yılda özen yükümlülüklerinin ne şekilde yerine getirildiğine, özellikle; insan hakları ve çevreyle ilgili bir risk veya ihlal tespit edip etmediği, etmişse bunların neler olduğuna, ilkeler bildirgesinin unsurlarını ve şikâyet üzerine alınan tedbirleri de içerecek şekilde, Kanunda sayılan özen yükümlülüklerini yerine getirmek için neler yaptığına, alınan tedbirlerin etkilerini ve etkinliğinin nasıl değerlendirildiğine ve gelecekteki tedbirlerin değerlendirilmesi suretiyle hangi sonuçlara varıldığına ilişkin bir rapor düzenleyerek raporu en geç dört ay içinde internet sitesinde kamuya açmak ve yedi yıl boyunca ücretsiz olarak kamuya açık hâlde bulundurmak yükümlülüğünden tamamen kurtarılmaktadır.

Raporlama yükümlülüğünün kaldırılması kapsamında, idari denetim ve yaptırımlar başlıklı 4. bölümdeki raporun denetlenmesi başlıklı 1. alt bölüm (LkSG § 12 ve 13) Kanundan çıkartılmaktadır. Anılan düzenlemeler teşebbüslerin LkSG § 10 gereği düzenleyecekleri raporun faaliyet yılının bitiminden itibaren 4 ay içinde Almanca olarak ve yetkili makamca (BAFA) sağlanan yol üzerinden elektronik olarak sunulacağı, BAFA'nın da bu raporun mevcut ve LkSG § 10 fıkra 2 ve 3'teki gerekliliklere uyup olmadığını denetleyeceği, uygun olmadığının tespiti hâlinde uygun süre içinde düzeltilmesini talep edebileceği yönünde hükümler ve bu konularda ikincil mevzuat çıkarma konusunda yetki içermektedir. Yine

¹⁰⁴ Bkz. Directive (EU) 2025/794 of the European Parliament and of the Council of 14 April 2025 amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements (Text with EEA relevance), OJ L. 2025/794, 16.04.2025, m. 2 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2025/794/oj/eng> Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025.

¹⁰⁵ Bkz. https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetze/Regierungsentwuerfe/reg-gesetz-zur-aenderung-des-lieferkettensorgfaltspflichtengesetzes.pdf?__blob=publicationFile&v=2 Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025.

raporlama yükümlülüğünün kaldırılmasına paralel olarak, LkSG § 21'deki, BAFA'nın yıllık olarak hazırlayacağı "hesap verilebilirlik raporu"nun teşebbüsler tarafından BAFA'ya sunulan raporların bir değerlendirmesini içereceği hükmü de ilga edilmektedir.

Yaptırımların hafifletilmesine yönelik olarak ise, Kanunun mevcut hâlinde;

- risk yönetimini izlemekten sorumlu kişinin belirlenmemesi,
- risk analizinin hiç, doğru, eksiksiz veya zamanında yapılmaması,
- önleyici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- önleyici tedbirlerin, iyileştirici önlemlerin ve şikâyet usulünün etkinliğinin gereği gibi izlenmemesi,
- iyileştirici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- konseptin hiç veya zamanında oluşturulmaması veya uygulamaması
- şikâyet usulünün tesis edilmemesi,
- belgelemenin hiç yapılmaması veya belgelerin en az yedi yıl boyunca saklanmaması,
- raporun doğru olarak düzenlenmemesi, ya da zamanında kamuya açılmaması, idareye hiç ya da zamanında sunulmaması,
- uygulanabilir bir talimata aykırı hareket edilmesi

durumlarında ihlalin türüne göre 800 bin, 500 bin ve 100 bin Avro tutarında idari para cezası ve yine belli durumlarda kamu ihalelerine girmekten yasaklılık yaptırımları öngörülmekteyken, Tasarı ise yalnızca;

- tespit edilen bir insan hakları riski ile ilgili önleyici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- teşebbüsün kendisinin veya doğrudan tedarikçisinin iş alanında gerçekleşen veya gerçekleşmesi yakın görünen bir insan hakları riskiyle ilgili iyileştirici tedbirlerin hiç veya zamanında alınmaması,
- kendisi, doğrudan tedarikçisi ya da doğrulanmış bilginin varlığı şartıyla dolaylı tedarikçisi nezdinde gerçekleşen ve öngörülebilir bir sürede sona erdirilmesi mümkün görülmeyen bir insan hakları ihlalinin sona erdirilmesi için bir konsepti hiç veya zamanında oluşturulmaması ya da hiç ya da zamanında uygulamaması,
- bir şikâyet usulünün tesisini sağlamaması

halleri ile sınırlı olarak ve 800 bin Avro'ya kadar idari para cezası uygulanmasını öngörmektedir. Böylece aykırılık teşkil eden fiiller sadeleştirildiği gibi, yalnızca insan hakları ihlalleri yaptırıma bağlanmış, çevresel yükümlülüklerin ihlali kapsamdan çıkarılmıştır.

Görüldüğü üzere, Tasarının bu şekilde yasalaşması hâlinde LkSG tamamen ilga edilmeyecek, raporlama haricindeki diğer özen yükümlülükleri değişiklikten etkilenmeden varlıklarını sürdürecektir. Böylece CSDDD iç hukuka aktarılıp yasalaşana kadarki süreçte LkSG yine büyük ölçüde uygulanmaya devam olunacak, yumuşak geçiş için bir araç olacaktır. Ancak CSDDD'de Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Yönergesi (Corporate Sustainability Reporting Directive – CSRD)¹⁰⁶ ile bağlantılı olarak (CSRD m. 16) belirli teşebbüsler için benzer bir raporlama yükümlülüğünün öngörüldüğü unutulmamalıdır. Böylece LkSG, CSDDD kapsamında raporlama yükümlülüğü altında olacak teşebbüsler bakımından çifte raporlamanın baştan önüne geçmiş olmaktadır. LkSG kapsamından raporlamanın çıkarılması ile birlikte yüksek işgücü ve danışmanlık maliyetlerindeki azalma neticesinde yıllık 4.1 milyon Avro tasarruf edileceği değerlendirilmektedir¹⁰⁷.

Yaptırımlar bütün özen yükümlülüklerinin ihlali hâlinde başvurulabilir olmaktan çıkarılmakta, sadece ağır ihlal olarak değerlendirilen durumlar yaptırıma konu edilmektedir. Yaptırımların sadece ağır ve ciddi insan hakları ihlalleri için öngörülüyor olması bu konuda idare açısından daha odaklanmış ve etkin bir uygulamanın önünü açabilir. Küçük ihlallerle uğraşmak yerine BAFA'nın iş gücü daha verimli kullanılabilir.

Bununla birlikte Kanunda şeffaflığı sağlayan en önemli unsur raporlama olduğundan, özellikle sivil toplum, medya ve kamu tarafından teşebbüslerin özen yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin denetlenmesi imkânsız hâle gelecektir. İdari yaptırımların yalnızca ciddi olduğu değerlendirilen ihlaller için geçerli hâle gelmesi, ciddi görülmeyen ihlallerin sürekli ve sistematik hâl almasını teşvik edebilir, cezasızlık algısının artmasına neden olabilir.

Tasarının yürürlük maddesinde yukarıda sayılan değişikliklerin 01.01.2023'ten, yani LkSG'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, geriye etkili olarak uygulanacağı düzenlenmektedir. Böylece teşebbüsler üzerindeki raporlama yükümlülüğü geçmişe etkili olarak kaldırıldığından, Kanunun yürürlükte olduğu sürede hiç ya da gereği gibi rapor düzenlemeyen teşebbüsler de rapor düzenleme yükümlülüğünden ve bu ihlale yönelik yaptırımların uygulanması riskinden kurtarılmış olmaktadır.

¹⁰⁶ Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting (Text with EEA relevance), OJ L 322, 16.12.2022, p. 15-80 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj/eng> Erişim Tarihi: 09 Aralık 2025.

¹⁰⁷ Bkz. Tasarı Gerekçesi, 2.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Bu çalışmayı Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı (3005) kapsamında 222K348 numaralı projeye destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Erişilebilirlik

Açık Erişim.

Lisans Türü

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International lisansı altında yayınlanmıştır.

Statement Regarding Research and Publication Ethics

The study has been composed on the basis of the scientific research and the publication ethics rules.

Authors' Contributions

Author 1 has contributed %100 to the study.

Statement Regarding Financial Support

I gratefully acknowledge the support of TUBITAK for this study under the Innovative Solutions in Social Sciences and Humanities Research Projects Funding Program (3005), project no. 222K348.

Statement Regarding Conflict of Interest

Author states no conflict of interest.

Accessibility

Open Access.

License

The study has been published under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

KAYNAKÇA

Altenschmidt S ve Helling D, *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kurzkomentar* (Erich Schmidt Verlag 2022)

Balke M, '§ 5 Risikoanalyse' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) 378-402

Baysal U ve Ersoy Ç, 'Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz) ve Türkiye'deki Çalışma İlişkilerine Etkileri' (2022) 48 Sicil İş Hukuku Dergisi 74-85.

Çağlar Gürgey F ve Yücel Dericiler Ö, 'Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesininin 35 Sayılı Tavsiye Kararı' (2019) 77(1) Ankara Barosu Dergisi 231-266

Ertürk Y, 'Şiddetle Mücadelede Devletin Özen Yükümlülüğü Üzerine Düşünceler' (2025) 83(1) Ankara Barosu Dergisi 721-757

Gehling C ve Fischer K, 'Einleitung' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) 1-89

Güneş A, 'Devletlerin Özen Yükümlülüğü İlkesi Bağlamında Denizlerde Göçmenleri Koruma Görevi' (2021) 48 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 415-438

Habersack M ve Zickgraf P, 'Sorgfaltspflichten und Haftung in der Lieferkette als Regelungsmodell' (2023) 87 Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 532-607

Humbert F, '§ 2 Anwendungsbereich' in Alexander Schall, Ingo Theusinger, Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) 1-39

Krajewski M, Tonstad K ve Wohltmann F, 'Mandatory Human Rights Due Diligence in Germany and Norway: Stepping, or Striding, in the Same Direction?' (2021) 6 Business and Human Rights Journal 550-558

Mader F, '§ 3 Risikoanalyse' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar*, (Otto Schmidt 2022) 378-403

Mittwoch A C and Breckenkamp F L, 'The German Supply Chain Act -A Sustainable Regulatory Framework for Internationally Active Market Players?' (2023) 55(4) Review of European and Comparative Law 189-219

Ott N, '§ 6 Präventionsmaßnahmen' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) 403-450

Özboyacı A, 'Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülüğü Yasası ve Avrupa Birliği Özen Yükümlülüğü Yönerge Taslağı Kapsamında Şirketlerin Sorumluluğu' (2023) 8(2) Regesta Ticaret Hukuku Dergisi 201-242

Rafsendjani M P ve Purucker A, 'LkSG § 3' in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) 163-198

Schall A, 'LkSG § 1 Anwendungsbereich' in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) 135-230

Schmelzeisen N, '§ 1 Anwendungsbereich' in Christian Gehling ve Nicolas Ott (eds), *LkSG Kommentar* (Otto Schmidt 2022) 89-130

Tarman Z D, 'İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri' (2022) 71(3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1183-1225

Theusinger I ve Gergen P, 'LkSG § 1' in Alexander Schall, Ingo Theusinger ve Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) 1-39

Theusinger I ve Fitzer K, '§ 1 Anwendungsbereich' ve '§ 5 Risikoanalyse' in Alexander Schall, Ingo Theusinger, Mansur Pour Rafsendjani (eds), *Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz: Kommentar* (Walter de Gruyter GmbH 2023) 1-39, 278-316

Yeşilmen E, 'Şirketlerin Tedarik Zincirinde İnsan Hakları Özen Yükümlülükleri- Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu'na Genel Bir Bakış' (2024) 17(2) İş Ahlakı Dergisi 117-147

Yıldırım Soysal H, 'Ulusötesi Şirketlerin Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları Sorumluluğu ve Alman Hukukundaki Gelişmeler' (2023) 39(3) Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 633-673